

LETO II. - 1939

ŠTEV. 6

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: ČAKANJE — Branko Rudolf: GROHAR — Tone Čufar: SREČANJE Z UBEŽNIKOM — Marcello Fabri (Dr. Anton Debeljak): SLOVSTVENI SINHRONIZEM — Branko Rudolf: UŽIVAM — Ivan Bratko: ZUNANJA TRGOVINA IN TRGOVINSKA POLITIKA JUGOSLAVIJE V ZADNJIH 10 LETIH (konec I. 1938) — Luis Adamic, prevedel Vito Kraigher: 30 MILIJONOV NOVOAMERIKANČEV — Dr. Joža Glonar: OPAZKE OB ROBU „KMETOV“ — Dr. Vito Kraigher: FRANCIJA PO SEPTEMBRSKIH DOGODKIH — POROČILA — OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in rezensijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimpreje.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

ČAKANJE

BRANKO RUDOLF

Ob delo smo priklenjeni kot sužnji ob galere
in konec davno bi storili vsi,
mogoče bi se že ubili vsi
če ne bi bilo vere.

Da, vera v bodočnost, kaj ne? kaj ne?
vsekdar se nam zlobne spake reže,
ko čakamo zaman,
da sine dan,
— naš dan?

Ob delo smo priklenjeni kot sužnji ob galere
in konec davno bi storili vsi,
pred vlak bi davno že skočili vsi,
če ne bi bilo vere.

Ker naše delo je ubijajoče,
kar vedno isto, isti dvig, zamah,
spet dvig, zamah in težki stroj ropoč
in v grlu peče ostri, črni prah.
Mi pa smo kar priklenjeni, saj, kam bi šli?
Hotel si bežati, pa sam ostal si bos?
Le — včasih mi hudoben glas šepeče,
da sem prodal za slabo skledo leče
sam svoje zdravje, želje in ponos.

O vi, ki zunaj hodite po tlaku,
vi, ki poletje vam diši,
ne veste, da tu delamo v tem gostem zraku
in da ponižanje sesa nam kri.

Če bi hotel vsaj košček sreče?
A dan za dnem je kar težak in vroč,
napet je dan, napeta noč,
ko naši udje še v pokoju
še dalje sanjajo o stroju,
— če včasih se zbudimo v vzdihovanje,
smo gledali nakazne sanje
— obraz, ki kaže nam brezup,
tako vrsti se siv in črn obup.

Ob posel smo priklenjeni kot sužnji ob galere
in davno konec bi storili vsi,
pravice in življenja žejni psi,
če ne bi bilo vere.

Da včasih, da, tedaj smo verovali,
ker včasih je še kdo verjeti smel.
Toliko volj se je razteklo v dvomu
kot kri v porazih, pa povejte, komu,
da, komu naj bi človek še verjel?

Glas: oj bratec moj črni, le delaj, le kuj,
zaupaj in v bodočnost veruj!

Kaj res? Saj tiho upamo še vsi,
priklenjeni, — čeprav gospod nas dere,
vrag vzemi, pa bomo poginili kot psi,
a nič ne de, če je le malo vere.

GROHAR

BRANKO RUDOLF

Ivan Mrak nam je serviral dramo,
v štirih slikah — kakor panoramo.
Hoče se postaviti, pa samo
vneto mlati skoraj prazno slamo,
— zrnje že iz Cankarja poznamo.

SREČANJE Z UBEŽNIKOM

TOINE ČUFAR

3.

Policija je v mestu aretirala več študentov, v Mostah in v Šiški je pa pobrala nekaj delavcev. Neko jutro so prišli tudi po Pavla. V zaporih šentpeterske kasarne so ga imeli čez dober teden, potem so ga posadili v naročje Zelenemu Henriku, da je poromal v sodno palačo na otepanje ričeta. Tu ni bil dolgo, samo toliko časa, da je dokazal svojo nedolžnost. Pogumno je kljuboval jetniškemu življenju. Pravili so, da dan za dnevno zabavo in bodri jetnike s svojo razposajenostjo in je vseč celo strogim paznikom, ki ne morejo odoleti lahkoživosti Pavlovega značaja. Na obiske se je zmeraj prismejal. Z dovtipi je razvedril obiskovalce in preiskovalnega sodnika. Znal je pregnati skoraj nepremagljivo otožnost, ki se tako rada drži kratkih srečanj v pustem, zatohlem hodniku. Najbolj zvesto so ga obiskovali Kebrovi. Skrbeli so zanj, kakor da jim je rodni sin. Rodna sestra je pa docela pozabila nanj. Niti enkrat je ni bilo blizu. To je marsikoga začudilo, kajti po ljudskem prepričanju je Pavla zadela nesreča in v nesreči se marsikaj pozabi, kar življenje naplavi med ljudi. Pavlu je zapor sam na sebi pomenil samo prepotrebno spremembo.

„Kakor nalašč so prišli pome“, je zatrjeval, ko je bil spet zunaj. „Vsem, ki so mi šli na živce, sem ušel, pred vsemi spakami sem se skrila. In to včasih tako zelo prija. Pa naležal sem se pošteno in odpočil. Nobena reč na svetu ni brez svojih dobrot.“

Pavlu se prilika za počivanje ni nudila le v samotni jetniški celici. Tudi, ko jo je zapustil, se je lahko dodobra oddahnil. Nit, na kateri je poprej komaj še visel v tvornici, se je naposled pretrgala. Predstojniki so mu rekli, da za sumljive arestante nimajo dela. Pavel se je postavil, da ni noben nepridiprav, ampak pošten človek kakor vsi drugi, saj ga je sodišče izpustilo, ko ni našlo nič zoper njega.

„No, no, poznamo take tičke, ki se izvijajo oblastem“, so mu odgovorili. „Ne bomo jih redili, ko pa na stotine pridnih rok komaj čaka, da z ljubeznijo in hvaležnostjo poprime za posel.“

Izrinili so ga skozi vrata. Izguba zaslužka ga ni potrla, vsaj pred ljudmi je bil zmeraj dobrovoljen. Razlagal je, da je vsaka sprememba koristna, tudi taka na slabše, ker človeka to in ono nauči in ga reši nevarnosti, da se ne osmradi v enoličnem životarjenju. To so bila modrovanja, s katerimi človek opravičuje najbolj čudne reči. Držal se je Kebrove hiše, iskal je dela in se tu in tam udinjal za kratek čas. Kaj trajnega ni iztaknil, vendar je zaslužil za kruh in posteljo, saj ga pri Kebrovih niso odirali. Nekaj mu je vrgla tudi bolnišnica. Tam je prodajal svojo zdravo kri, da

so jo pretakali v žile bolnikov. Zlasti čez zimo, ko je bila vsepovsod trda za delo, je rad zahajal na Zaloško cesto. Na pomlad ga je pa zaposlila tvrdka, ki je gradila v mestu večjo železobetonsko stavbo. Razen težakov in zidarjev so ji prišli prav tudi ljudje, ki so znali ravnati z železom.

Pavel, njegove ljubezni in prigode, vse bi mi bilo malo mar, da nisem na jesen tistega leta doživel nekaj, kar človek zlepa ne doživi.

Bilo je deževno vreme. Pavel nas je nekaj dni pred nedeljo pregovoril, da bi pri Majdi odigrali z njim šahovsko simultanko. Dosti se nas je nateplo, igralcev in radovednežev, Pavla pa od nikoder. Nekoga smo zagnali na njegov dom. Sel se je kmalu povrnil. Sam. Na ploho vprašan je povedal, da ima Pavel luč, a se je zaklenil.

„Vdrl bi k njemu, saj nima psov!“ je vrisnil največji nestrpež.

„Ropotal sem. Sprva je molčal, nato je zatulil: marš!“

„Glej falota! Spravil nas je skupaj in nam dal marš! Ga že spet prijemlje.“

Tisti, ki so se stalno družili z njim, so povedali, da je včasih pravi čudak, posebno tedaj, ko je z Julči kaj narobe. Jezili so se nanj, nekateri so hoteli ponj, a je obveljalo mnenje, da ga pustimo lepo na miru in prebijemo večer brez njega, po svoje.

V ponedeljek popoldan me je zanesla radovednost mimo Kebrove hiše. V bližini sem imel opravke, a sem nehote zavil tudi tja. Pred vhodom se je poslanjala vajenka, kar je pričalo, da v trgovini nimajo zadreg. Na dvorišču je stala Julči, svečano resna, česar pri tej jezičnici nisem bil vajen. Iz hiše se je kmalu prizibala tudi mama in se držala še bolj modro, naravnost nesrečno.

Vprašal sem ju, če Pavel dela.

Pokimali sta in me povabili na dvorišče. Preden smo se pa kaj več pomenili, sta zaihteli, kmalu so jima polzele po licih debele solze. Nista se mogli pomiriti. V odsekanem pripovedovanju sta mi zaupali, da imajo s Pavlom strašne križe, ker obeta samomor. Poskrili sta mu vse nože, najbolj ostrega sta mu davi vzele iz postelje.

„Ponoči nimamo nobenega pokoja pred njim“, je tožila gospa. „Vsi smo v nevarnosti. Še najbolj smo mirni, ko je na delu. Ta strah! Že prej je včasih grozil, da ne bo dobrega konca, če mu z Julči ne pojde po sreči, pa smo ga brž pomirili. Tedaj je samo strašil, zdaj pa misli zares. Joj, ko bi vsaj v hiši tega ne naredil! Imeli bomo vse narobe.“

Čudno me je dirnila njena sebična skrb za malenkosti v tako resnem trenutku. Njenemu tarnanju sem moral verjeti. Zato Pavla ni bilo sinoči med nas! Zbal sem se zanj. Vendar sem izrazil nado, da morda ni tako hudo, a me je gospa takoj zavrnila.

„Ne, ne, fant je čisto iz sebe. Drugam bi ga morali spraviti. Tu ima punco zmeraj pred očmi. Kdo ve, kaj ga tako veže nanjo. Gospodinjiti

bi mu znala, udomačil se je, ampak vseeno je preveč zagnan. Dali bi jo sorodnikom, pa jo bo iztaknil in še tam počenjal neumnosti.“

„Nikamor ne pojdem!“ je odgovorila Julči. „Saj je vedel, da ga čisto zares nisem imela nikoli rada. Ustrahoval me je, drugače bi ga poznala toliko kakor koga drugega.“

Težko sem ji verjel, da jo je s silo navezal nase. Saj ni bila lepotica, da bi se pulili zanjo. Edino trgovski pomočnik Andrej Kopač je res lahko mešal štrene. Z Julči sta si bila spet dobra. Povedala je, da je končno pustil dekle, ki jo je imel namesto nje, ko se je umaknil Pavlu in jo spet prepustil njegovemu nasilju.

„Zdaj se mu ne dam več“, je hlipala. „Andrej pravi, da me bo vzel. Samo njega imam zares rada. Zakaj bi se zavrgla! Pavel ima drugih žensk na pretek. In otroka ima! Seve, če si kaj naredi, bodo pa le za mano kazali s prstom! Moj bog, kaj me še čaka!“

Zenski sta bili potrebni tolažbe, ki je nisem zmogel. Menil sem, da tudi tokrat samo preti, saj je bil dovolj navihani komediant. Če bi mislil zares, bi že opravil. Saj ne manjka prilik! Doma pa bdi nad njim toliko oči.

„Maščevati se hoče nad mano“, je trdilo dekle. „Da bi ga pomnila do smrti, da bi imela večno sramoto.“

„Počasi tuhta in kuje, enkrat gotovo izpelje, kar je že tolikokrat obetal.“

Gospa je bila trdno prepričana v njegovo namero. Rekel sem ji, da je morda že skočil pod tramvaj ali pa v Ljubljano.

„Ne, ne, to pa ne!“ se je razvnela. „Poprej mora oddati poslovilna pisma. Vso noč jih je pisaril. Davi sva jih našle v postelji. Zraven pa nož. Ali hočete še kaj več!“ Skočila je v kuhinjo in se vrnila z velikim nožem. „Vidite ga! Tudi pisma vam pokažem, da se prepričate na lastne oči.“

Vabilo je bilo mikavno. Pisanje človeka, ki namerja sam položiti roko nase, ne pride zlepa pred oči. A kaj bi stikal za predsmrtnimi skrivnostmi živega človeka. Treba ga je rešiti, če je še živ. Samo njegov najboljši prijatelj bi ga morda pregovoril. Strinjali smo se, da ga samo Kosov Ivan lahko odvrne od namere. Treba je bilo hiteti. Julči je sedla na kolo in se mu potegnila naproti. Če je delal, je moral pravkar zapuščati tvornico. Če je pa imel nočno zmeno ali kakšne druge spremembe, ga je bilo pa šele treba loviti. Šel sem na njegovo stanovanje. Povedali so, da dela. Naročil sem, naj pride k Pavlu. Tudi Majdi sem tako povedal. Potem me je gnalo nazaj h Kebrovim. Kmalu se je pripeljala Julči. Ivana je bila dočkala pred tvornico. Obljubil ji je, da se kmalu zglesi pri Rebekovi Majdi. Večer ni bil več daleč. Pavlov povratak tudi ne. Zdaj, ko je bilo že skoraj prepozno, so me zaskominala pisma tako zelo, da sem brž napeljal pomenek nanje.

„Pojdimo gori, da jih preberete!“ je rekla gospa.

Šli smo na vrh. V čisti, z različnimi slikami okrašeni sobici, je go-

spa dvignila posteljino, Julči je pa potegnila izpod nje zavitek pisem. Spet sta si brisali solze. Sedel sem za mizico in se lotil prebiranja. Lična pisava ni razodevala nobene smrtne groznice, prej hladno premišljenost. Vsebina vsake strani me je pa vedno bolj prepričevala, da brskam po mrtvečevi zapuščini. Le strah, da nas kdo ne preseneti, mi je mešal občutja. Pogledoval sem na uro in semtertja prisluhnil, da ne zaškripljejo stopnice pod Pavlovimi nogami.

V pismu na Julči je izpovedal svojo brezmejno navezanost nanjo in jo spominjal lepih doživetij, strastnih ljubezenskih ur in skupaj prespanih noči. Brez nje mu ni bilo obstanka na svetu. Voščil ji je veliko srečo in jo zaprosil, naj mu včasih prinese nageljnove na grob.

Pričujočnost prepadenih žensk me je spravljala v zadrego. Nisem jima upal pogledati v oči, hitel sem s čitanjem, saj me ni prav nič brigalo, kako sta se Pavel in Julči ljubila.

Gospo Kebrovi in njenemu možu je pisal posebej. Prosil ju je odpuščanja, ker si pri njih jemlje življenje. Naj se s tem mirno spoprijaznita, saj gre tudi on mirno v smrt. Hvaležen jima je za vse dobre, ki jih je užil pri njih. Oba je ljubil kakor prave starše, v pismu ju imenuje samo ata in mama. Upal je, da jima bo v resnici pravi sin, ko sklene z Julči dosmrtno zvezo. Žal mu usoda križa račune. Naprosil ju je, da izvršita njegovo oporoko in je v ta namen priložil spisek bornega premoženja. Spomnil se je tudi svojih upnikov! Naročil je, kako naj poravnata malenkostne dolgove, ker noče oditi umazan s sveta. Stvari, ki so mu bile najbolj pri srcu, je poklonil Julči. Drugo je porazdelil Kebrovim, tovarišem iz krožka Špartak, in tudi na očeta ni pozabil.

Na kratko, a tembolj pretresljivo mu je opravičeval svoj naklep. Prosil ga je odpuščanja za usodni korak in mu je želel srečno starost. Nekaj pobalinskega je bilo v tej želji spričo nesreče, ki mu jo je pripravljala. Trpko se je spominjal matere in ga lepo prosil, naj v njegovem imenu ponese rož na njen grob. S tem pisanjem je opravil v naglici, najbrže ni maral razmišljati o bridkosti, ki jo bo prizadejal osamelemu starcu tam nekje na Dravskem polju.

Sestro Marijo in moža je pa obdolžil za sokrivca svoje smrti. Pred daljšim časom, ko sta se zaradi njene nosečnosti morala vzeti na prazen nič, jima je posodil nekaj svojega denarja, za večjo vsoto sta ga pa navila kot poroka. Vse bi že dvakrat lahko vrnila, če bi imela kaj vesti. S tem denarjem bi se izognil mnogim nepravilnostim. Bil bi bolj oblečen, življenje bi mu teklo drugače, lahko bi se pripravil na poroko z Julči in otel svojo srečo, samega sebe pa rešil življenju in ljudem. Iz pisma je dihala neizgovorjeno preklestvo nad sestro. Šele po njem sem doumel, zakaj ga ni nikdar obiskala v zaporu, zakaj sta si bila tuja v gostilnah in na cestah.

Ko sem zvedel za pisma, sem bil prepričan, da je pisal tudi Žnidarjevi

Ančki. Pa sem se uštel. Samo za njeno hčerko Pavlico je pustil zavito, nejasno pojasnilo, da ni njen oče, temveč le rednik. Žrtev ženske zvižčnosti. Kar je zanjo plačal, naj smatra za blagodušen poklon in naj ga zato vsaj ona ohrani v lepem spominu. Plačevanje ga je zelo peklilo. Prav tedaj so iztožili zaostanke za čas, ko je bil zaprt in brez dela. Tako mu je komaj kaj ostalo od plače. Pavlici je pisal, da od prijatelja Kosovega Ivana zve vso resnico, drugačno kakor ji bodo vtepli v glavo Žnidarjevi in opravljive babe.

Ivanu je pa predvsem naročil, naj čuva pismo za Pavlico in mu ostane prijatelj še po smrti. Ko bo dekle iz šole, naj ji ga da in jo tudi pouči o njegovi žaloigri. Spomnil se je objestnih mladostnih prigod in se z Ivanom poslovil tudi od drugih tovarišev. Ob tem pismu je znova močno doživljal smrt, ki ga vabi iz življenjskih viharjev na večer oddih. Pomislil je, da bodo sodrugi še naprej živeli borno proletarsko življenje. Tako čudno je zvenelo, da jih ubežnik iz življenja bodri, naj vztrajajo, naj se ne plašijo težav pri ustvarjanju nove podobe sveta. Zase je zapisal, da je dal, kar je zmož. Vsakdo naj stori polovico tega! Hitreje se bo krojila boljša usoda trpinov. Vse pisanje je izzvenelo v opravičilo. Fant se je zavedal, da bo sojen kot strahopetec, ki v težki uri ni znal stisniti zob.

Posebno pismo je naslovil na Jožico. Od tedaj, ko se je iznenada iztrgala iz Celja, je s Pavlom za vselej odrezala in znova začela z Albertom. Morda iz obupa ali kljubovalnosti, morda iz spoznanja, da svet ni tako prijeten kakor so valčki in sladki obeti. Pavel ji je vrnil sliko. Nekaj ga je vsekakor še vezalo nanjo. Morda zavest krivde, morda mu je bila všeč, ker se ni metala za njim kakor druge. Vendar ni imelo smisla delati zdrabo še po smrti. Morda mu je pa prav škodoželjnost potisnila pero v roko. Bolelo ga je njeno zadovoljstvo. Vse je kazalo, da se te mesece zakona z Albertom dobro razume. Pričakovala je otroka in se v večerih pod roke sprevajala z možem po mirnih ulicah.

Pavel je napisal še nekaj manj pomembnih pisem. Skoro v vsakem je bila kakšna slika. Dekletom je vračal fotografije, ki so mu jih kdaj poklonile, drugim je priložil svoje za spomin. Album njegovih ženskih slik je bil pester kakor njegova doživetja. Neki Dorici se je zahvalil za ljubezensko ponudbo. Pred leti sta se shajala nekaj tednov. Zdaj je vedela, da mu Julči kaže hrbet. Svojega zaročenca je napodila, ker je prehudo pil in jo varal. Samotarjenje ji pa ni dišalo. A Pavlu ni bilo do nje, saj je zgubilo življenje zanj vsak smisel. Od vsega se je poslovil, tudi od nekdanjih znanj.

V prividu sem bil na pogrebu, grabila me je jeza, ki kljub vsej žalosti zavre v človeku nad takšnim dejanjem. Obraza obeh žensk sta mi večala grenka občutja. Misel, da Pavel še živi, me je pa silila v smeh. Videl sem ga, kako se odpravlja z dela in nosi v lobanji razgrete možgane

obupanca, ki si je v mislih že izkopal grob. To je bil drugi obraz komedijanta, ki bojuje hude duševne boje in nima sveta in ljudi samo za tarčo svojih norčij.

Po stopnicah je nekdo prihajal. Če nas je zalotil Pavel pri tatinskem pregledovanju! Pisma smo naglo vtaknili nazaj. Gospa je stopila ven. Vajenka jo je iskala, naj gre v trgovino. Šli smo v pritličje. Prepozno sem si očital, zakaj nisem takoj šel s Kebrovo in si prepisal takšno redkost. Kaj, ko bi zdaj vzel pisma, pričakal Pavla, mu jih pokazal, ga osmešil in morda — otreznil. Takoj sem zavrgel to misel. Gnalo me je k Rebekovi Majdi, da pričakam Ivana. Točajka je že od Julči zvedela, zakaj ga spet lovim.

„Stvar je res nerodna“, je modrovala. „Pavel je prehud ženskar. Marsikateri je prizadejal bridke ure, zdaj je pa njega stisnilo. Vsaka prehuda reč se maščuje. Sem ga privleci! Med ljudi mora priti, se bo že unesel. Na samem pa prav lahko skuha kakšno neumnost.“

Nikjer nisem našel obstanka. Ker Ivana nikakor ni hotelo biti blizu, sem ubral nazaj h Kebrovim. Po stopnicah je prihajal Pavel, umit in preoblečen. Gizdalinsko si je urejeval pričesko. Ta skrb za zunanost me je presenetila. Zdelo se mi je, da je vstal od mrtvih. Prisiljeno se je nasmehnil. Kaj naj mu porečem? Bil sem kriv pred njim, a se mu nisem mogel opravičiti, kajti s točajko vred smo sklenili, da o pismih nihče nikomur ničesar ne zine, najmanj njemu samemu. Vprašal sem ga, zakaj nas je prejšnji večer pustil na cedilu. Stresel je z glavo in obljubil, da že še pove. Sedla sva na klop, skušal sem ga zaplesti v pomenek. Z mislimi je blodil drugod, neprestano sem čutil, da pozablja na mojo prisotnost. Za nekaj trenutkov se je čisto zgubil, potem ga je bilo pa malce sram. V zadregi se je nerodno nasmihal.

„Ne zameri, danes sem strašno čuden“, je dejal, ko ni več mogel brzdati svojega nemira.

Spravljal sem ga k Majdi. Sam ni vedel, kaj naj naredi. Ta zbeganost mi je budila upanje, da ni več trden v svojem naklepu. Lahko sem ga pustil samega. Na srečo je že Ivan hitel po ulici. Bil je zaskrbljen. Predvsem ga je imelo, ali Pavel še živi, če je že doma.

„Poskusiva srečo“, je rekel z rahlim brezupjem. „Morda ga le pregoriva. Ampak Pavel je tak, da ne odjenja, če si kaj vtepe v glavo.“

Na Kebrovo dvorišče je pa prinesel radostno razpoloženje. Kandidat smrti se ga je vsaj na videz zelo razveselil. Takoj se je odpravil z nama. Šli smo v polje. Počasi se je mračilo. Po mestu so zagorele luči, najbolj je padal v oči razsvetljeni nebotičnik. Grad se je v temnih obrisih dvigal v jasno nebo, prav tako stolpi cerkva in dimniki tovarn. Bil je prijeten večer. Ivan je namenoma poudarjal njegovo lepoto. Pripovedoval je

novice iz tvornice, besedičil je o športu in vsem mogočem. Skraja je po ovinkih tipal do pravih strun, potem je pa zgrabil bolj domače.

„Kakor slišim, tuhtaš nekaj posebnega. Nikar no! Saj nimaš dvajset let! Nase in na nas boš pljunil. Vsaj nam ne delaj sramote! Marsikaj si prenesel, arest in drugo, boš pa še to! Drugod umirajo ljudje za ideje, ne pa za trapaste babetine!“

„Da, drugod!“ je vzkliknil Pavel in zatrl vzdih. Nič ni tajil svoje nakane, poredko se je oglasil, brez velikega ugovarjanja je poslušal Ivana. Ta ga je trdo pestil. Ko je bilo pa le prehudo, ko ga je zmerjal kakor mojster vajenca, je mahal z rokami, naj vendar že neha.

„Je že vse v redu, bom že nekako uredil.“

„Če ne boš držal besede, te mrtvega obrcam, da te še hudiči ne bodo povohali!“

Vsi smo se zasmejali šaljivi grožnji.

„Ivan, tiste čase pred osmimi, desetimi leti bi rad nazaj! To je bilo življenje! Nikoli več ne bo tako.“

Iz Pavlovih vzklikov je zvenela tožba po odbegli mladosti, ko sta se z Ivanom predajala življenju z otroško norčavostjo. Zdaj je imel blizu trideset let, če ne že kako leto čez. Stal je na pogorišču svojih sanj; osamljen in zlomljen se je znašel v trdih kleščah puste vsakdanjosti.

„V svet pojdem!“ je prepričevalno šepnil v hladno noč.

„Pavel, to je pa druga muzika. Ne bomo ti zamerili, če nam jo zasviraš.“

Ivan ga je ves sproščen potrepljal po rami. Tudi meni je odleglo. Naposled sem precej verjel, da se je Pavel vsaj malo spravil s svetom. Čutil sem, da se plaši muk, ki jim ne uide, če hoče živeti. Z najtežjimi stvarmi mora človek opraviti sam, na nikogar jih ne more odložiti. Mora jih preboleti ali pa nositi s seboj. Z Ivanom sva mu hotela zavreti pot v smrt in sva dosegla svoj namen. Vračali smo se. Ko smo dosegli hiše, sem ju pustil sama. Že poprej sem se čutil odveč, kajti vse je zaviselo od Ivana. Ostala sta skupaj še dolgo v noč.

Pavla po tem večeru nekaj časa ni bilo na spregled. Nato je zaživel po stari navadi. Spet je zbijal šale in zabaval tovariše. Tudi plesal je. Kadar je bil najbolj razigran, nisem mogel odtrgati od njega oči. Tako težko sem mu prisojal pisanje onih pisem, tako težko sem verjel, da je stal že čisto na robu vsega človeškega. Nekaj je bilo pa vzlic vsemu očitno: to ni bil več nekdanji Pavel. Njegovemu smehu je manjkala pobalinska brezskrbnost, njegova pesem ni več tako ogrela kakor svoje dni. Lahko je bila njegova razposajenost samo maska do kraja obupanega človeka, ki ga zgolj trmasta kljubovalnost drži pokoncu.

Trda zima mu je odjedla kruh. V hudem mrazu so na stavbi ustavili delo. Pavel je bil spet obsojen v mučno životarjenje. Ko je pa sonce znova zadobilo moči in so vnovič zazvene le lopate, ga ni bilo nikjer

več. Kakor da ga je požrla noč. Ker zlepa nismo zvedeli, kam je odnesel šila in kopita, me je često obhajala misel, da je kje na samem obračunal z življenjem.

Čez nekaj mesecev je pisal iz Francije.

„Vidiš, držal je besedo!“ se je veselil Ivan. „Zdaj lahko zame preizkuša zamorke. Na Francoskem je vsega dovolj. Ne verjamem, da ga bomo še kdaj videli. Otrok ga je pognal po svetu. Menda res ni njegov. Pa tudi Ančka mu ni šla toliko k srcu, da bi jo lahko prenašal vse življenje. Če bi ga imel z Julči, bi po mojem ne bilo bolj srečnega človeka daleč naokoli. Tako ga je pa zelo, zelo trlo in je samo to tuhtal, kako bi se rešil pokore. Na njem sem videl, da razmere in nesreča pritirajo tudi najboljšega človeka v zločin.“

Nič nisem vedel, kam meri. Zelo so ga zanimala Pavlova pisma, ker jih ni bral. Rad bi do črke natanko poznal poslednje naročilo. O Žnidarjevi Ančki mi je zaupal, da je v svoji lahkomišljenosti naredila dve neumnosti. Ko je še hodila s Pavlom, je pustila preblizu sorodnika, ki so ga imeli na stanovanju. Zapretil ji je, da jo spravi s sveta, če kaj črhne o njem. Pozneje se je pa o tem po neumnem zagovorila pred Pavlom, da jo je čisto zasovražil. Upanje, da bi njeno dekletce umrlo, se mu ni izpolnilo. Zato je koval nekaj posebnega in pregovarjal Ivana za pomoč. Bonbone, ki so polnjeni z likerji, je hotel napolniti s strupom in jih kakorkoli vtihotapiti otroku. Potem se je pa premislil, se zbal hudega dejanja in je raje odjadral.

Ko ga je zmanjkalo, se je tudi Julči obrisala pod nosom za svojo srečo. Trgovski pomočnik Andrej Kopač se ni več poganjal za njeno roko. Svatba je šla po vodi. A samo za Julči, kajti Andrej se je oženil z drugo, le ona je ostala sama in je ljubila kakor je nanoslo. Saj ni sedla vsakomur v naročje, prevelike izbirčnosti pa tudi ni kazala.

Pavel Virnik se je redko oglašal. Široki svet mu je dal kopo trdih preizkušenj in sijajnih doživetij. V pismih se je navduševal za vse, kar mu je bilo že od mladosti pri srcu. Iz Francije ga je gnalo naprej. Kmalu je javil, da kani za Pireneje.

„— — Upam, da se izkažem. Prilik ne bo manjkalo. Če sem kdaj naredil kaj narobe, kakšno krivico, bom zdaj vse popravil. Boril se bom za ljudstvo neznane, vroče zemlje in za nas vse. Upam, da ostanem živ. Če izkrvavim, pa vedite, da nisem živel za prazen nič...“

Po tem pisanju smo le še malo slišali o njem.

Pozabili ga pa nismo.

Nič ne vemo, ali je danes ta dan še živ ali je že mrtev.

SLOVSTVENI SINHRONIZEM

(Marcello Fabri)

V novembrski številki 1938 je mesečnik *L'Âge Nouveau* zbudil mojo pozornost ob potopisu: *Le Sidaner, Dix jours en Yougoslavie*. Opažal sem veliko delavnost literarnega urednika te smotre, posvečene proučevanju umetnosti, lepovednosti, idejam. Marcello Fabri, vodja „Nove dobe“, priobčuje v njej teoretične članke na pr. Glasbeni posel jezika (*Fonction musicale de la langue*), Verska sosesčina umetnosti (*Tenants religieux de l'art*), Področje in izvor umetnosti (*Domaine et origine de l'art*) itd. Prav tako prispeva razpravice iz socialnega sveta, o pacifizmu itd.

V samostojnih zvezkih je izdal iz območja estetike in etike dvoje: *Notre époque et notre art*, in *Oedipes sans énigmes*. Pod skupnim naslovom drame sta dve deli že zunaj: Človeška slepota (*La folie de l'homme*) in Okrinkani velem (*Le génie camouflé*), dva snopiča pa se tiskata: šekspirski film „Jugurta“ in odrska pesnitev „*Notre Dame de la chair*“.

Šopek njegovih romanov obsega 7 enot, od katerih je do konca 1938 zagledalo beli dan 5 vzorcev. Zlasti močan odmev je predramil 1921 njegov zanositi roman sodobnih množic, do lani natisnjen šestkrat: *L'Inconnu sur les villes*. Okoli 40 francoskih poročevalcev je navdušeno pozdravilo ta umotvor, vmes naš stari prijatelj Ph. Lebesgue, a tudi vnanji so ga z odobravanjem vzeli na znanje, tako Alžir, Belgija, Španija, Nemčija (das literarische Echo).

V romanu „Neznano nad mesti“ je Marcello Fabri razbil kalup naturalističnega romana, ki je preko 60 let vlačil svoje plehkosti in plitkosti, tako da je že postajal nečitljiv ljudem višje naobrazbe ali filozofskih sposobnosti. Z enim samim zamahom je pisec prevrnil vse zastarelo pojmovanje. Posledica tega silovitega odpora: posameznikovih dejanj v književnosti poslej ni več. Avtor se je odločil za ta apriorni, vnaprejni prekucuški čin šele po dolgem razmišljanju: vsa dotedanja Fabrijeva proizvodnja jasno in glasno priča o tem. Duh tega moža ne spada med one, ki prevzemajo od drugod nove ideje, da se potem mirno z njimi slastoustijo. Tvorec in iskalec Fabri kaže izrazito veselje do predvzetij, anticipacij.

Mislite si učenjaka, pripoveduje Antoine Orliac, skozi cev drobnogleda napanja oko in natanko premotriva to vesoljstvo, namreč vodno kapljo, preiskuje gibanje ljudstevca neskončno majhnih bitij, preži na učinek njihovih bioloških reakcij — usvajanje ali pronicanje, asimilacija ali osmoza — zapisuje po načrtu svoja opazovanja, iz njih bistro izvaja velike zakone... pa boste zaslutili, s katere višine se je pisatelj sklanjal nad življenje narodov.

Marcello Fabri uvaja torej nekak društveni lamarckizem, ki osvetljuje strahotno borbo človeških vrst po pravilu neizbežnega determinizma. Njegovo široko gledanje ga je privedlo do tega, da več ne uvažuje posameznika kot edinico. Slednja družba, sleherni kolektiv postane pod njegovim peresom drhteča bitnost. Venomer se nam zdi, da čujemo bolešno bučanje človeškega pritoka in odtoka, ki ga povzroča nihanje planeta, šum ljudske pljuskave, ki v silni zmedi buta in bije ob nevidne stene.

„Tajna nad mesti“ prav za prav ni roman. To je pretekla, sedanja in bodoča zgodovina, kakor jo pravi, doživlja in prerokuje pesnik, epik in lirik, ki se je zatekel v prozo. Nevezana beseda, zajetnejša in prožnejša, se namreč ugod-

neje prilagodi vidovitemu ritmu prerokov. Vezi verza, četudi razrahljane, bi se slabo prilegale silovitim prividom.

Že v sijajni in grozni knjigi „Človeška blaznost“ — drama tako zgoščena v zgradbi kakor ognjevita, šaljiva in satanska v podrobnostih — je M. Fabri pokazal, kako smelih sanj in misli je zmožen. Vendar svoje simbole je tam ovil v hermetizem, neko meglovitost, in okrutna analiza ni bila brez težkoč za široke sloje.

„Skrivnost nad mesti“ ima za protagonista zopet človeško umobolnost, akoprav se avtor mestoma opaja s plemenito, nemogočo nado: še vedno upamo, da leži v prihodnjosti doba, ko bo človek svoboden in ne več hlapec, ki ga ravna skupni pokreti, rojeni iz misterije množic... Ali kako je prijemljiva, otipljiva ta veličastna sinteza vse strasti narodov, kakršno smo doživeli, kakršna se razodeva danes, kakršno slutimo v bližnjih dneh, kakršno nam jo je predočil Fabri v svoji videniški knjigi, tako brezbrežni kot množice, katere giblje, poganja in zopet pomirja z duhovinsko kretnjo.

Iz dolgotrajnega mozganja in modrovanja, iz klenega in koristnega proučevanja se mu je izobličil zgoščen posnetek zgodovine našega časa in nemara vseh časov, ki zaključuje njegovo idejno epopejo.

Louis Bertrand je v predgovoru knjige *La Cina* sanjaril o veličastnem romanu bojev in množic. Zola, Paul Adam, Rosny so v svojih najobširnejših spisih pričarali pred nas epske zagone in zalete ljudskih trum. A te trume se kretajo okoli bolj ali manj določenih oseb, ki sintetično utelešajo njih nagone, oziroma na kratko povzemajo njih notranji ustroj. Posebno panogo tega romana je skušal ustvariti Jules Romains z unanimizmom, opiraje se na izsledke, ki sta jih objavila dva strokovnjaka: Gabriel Tarde, „*L'Opinion et la Foule*“, in dr. Gustave Le Bon, „*Psychologie des Foules*“. Njegovi privrženci so Duhamel, Valéry-Larbaud (dr. F. Sušnik je v Pregledu svet. lit. naredil dva moža iz tega sestavljenega imena), itd.

Pripomniti je treba, da v antični kakor moderni literaturi vpliv skupin pretvarja dušo junakov, pribija Florian-Parmentier (*Hist. Contemp. des Lettres Françaises*). Grški tragiki so gotovo poznali to slepo moč ljudskih krdel. Nad srednjeveškimi epi in pripovedmi gospodujejo zlokobna početja razgibanih tolp. Shakespeare, Balzac, V. Hugo so popolnoma čutili neznanski pritisk sodrge na poedinca. Elémir Bourges (*Sous la hache*), Charles-Louis Philippe, St-Georges de Bouhélier, Randau, Canudo so precej globoko proniknili v motno in zamotano psihologijo ljudskih čred.

René Ghil, početnik „besedne instrumentacije“, h kateremu je J. Romains pogosto zahajal, je slavil postanek svetov, trdeč: V razvojni vrsti stvorov se snov povzpne tako visoko, da se zaveda sama sebe. Walt Whitman je hotel opevati organizem od glave do pet: beseda „demokratičen“ ali „en masse“ čudovito sintetizira njegovo delo. Hkrati je Belgijec E. Verhaeren iz tega teorema naredil aksiom: „Skupine delujejo kot ena sama oseba z obilimi in navzkrižnimi lici“. Futurist Marinetti je poveličeval trušč modernega življenja in slično se je izrazil Martin-Barzun v Zemski tragediji (*Terrestre Tragédie*). O skupinski duši in kolektivnem življenju izveš marsikaj v delu: M.-L. Bidal, *Les Ecrivains de l'Abbaye*, Paris, 1938, Boivin & Cie.

Toda nihče od omenjenih slovstvenikov ni storil poslednjega koraka: šele Marcello Fabri je spočel mednarodni osnutek za svetovni roman. Sicer mu je vojna ponudila neizmerno temo, katere brezštevilna dejanja so se dala pripovedovati brez običajnih oseb, ne da bi bil moral vesoljno dramo zmanjšati in skrčiti na nekaj posameznikov, ne da bi mu bilo segati po drugi romantiki ka-

kor razgibanih strasteh narodov. Izrabil je priliko, se lotil velikanskega predmeta. Edina oseba, komaj za trenotek vidna, je Mislec, živa vest človeštva. Okrog njega pa vlegmota, zdaj resna, zdaj besna, hrupna grmada, ki jo biča družabna vihra nalik morju ob vznožju svetilnika. Tako je avtor razgalil vsaj del vsesplošnega sinhronizma: socialni sinhronizem. In to društveno sočasnost nam je skušal približati ne le v prostoru, temveč tudi v času: „Včeraj, danes, jutri — pokoj, pokolj in prevrat, usodni votek stoletij, kjer se vtiko — in temu pravimo zgodovina — nekatere letnice in nekatera imena.“

Hoteč ostati nepristranski, nepristrastni sodnik, avtor ni posadil svojega dela v nobeno deželo. V Moskvi kakor na Dunaju, v Parizu kakor Berlinu lahko doživiš prevrate pričujoče Apokalipse. Izrečno pa se je pisec zavaroval proti morebitnemu tolmačenju, kakor da je risal ovzdušje Pariza iz l. 1914. Fabri je nad metežem, au-dessus de la mêlée v najlepšem pomenu besede, narodnostna prenapetost ga ni zaslepila. Peripetije velemesta spremlja s srčno dobroto, s plemenitim in zdravim lirizmom, s plodno filozofijo, zasnovano na milijonih vojnih mrtvecev: zato se z glasnim klicem upanja obrača proti nevenljivim, neminljivim sanjam o vesoljnem bratstvu.

Kako izreden je ta spis, se vidi iz tega, da so ga kritiki nazvali z imeni: esej, modroslovna pesnitev, pamflet, Skrivno razodetje, epopeja, obsežna freska, in še kako drugače.

Rafael Lozano je označil v madridskem obzorniku *Cosmopolis* jedrnatost: „Esta novela es una revelación“, ta roman je odkritje. Spis je nov, ne moreš ga vtakniti v noben književni predal, kolikor jih imamo na razpolago doslej.

Poleg romanov „Force de vivre“ in „Visage du Vice“ naj navedem naslov še poslednjega: „Puissances de la Foi“ ali Moč vere, ki ga je lani dalo na svetlo založništvo Mercure de France. Jedro: Mlada žena, ki jo vznemirja misel na onostranstvo, se po izjalovljenem poskusu samomora sprijazni z načrtom, da si doma pripravi „raj“, to pa z redkimi cveticami in električnimi svetilkami... Avtor nas potegne s seboj v čiste pokrajine idej.

Pod naslovom Poezije treba omeniti zvezke: „Hallucinations“, „L'homme qui devient dieu“, „Poèmes synchroniques“ z dodatkom „La Messe d'art“ an „Autres poèmes synchroniques“ z dodatkom „Master Strange“. O najnovejši zbirki, katero je lani založila La Cité Nouvelle (Paris, 21, Bd Henri IV) in kjer najdeš naslove ostalih 7 njegovih izdajavcev, hočem spregovoriti nekoliko podrobno.

Les Chers Esclavages, Drage sužnosti, obsega pet vencev: Naša umetnost, naša ljubezen, naša zemlja, naša vera, naša smrt. Na te pečine je prikovan sodobni Prometej, to je njegovo suženjstvo. „Iskati velikih stvari“ je osnovna nota našega sinhronista. M. Fabri ima smisel za neskončno, ki ga Laforgue nazivlje šesti čut. Z močnim lirizmom, osebnim pečatom, z mogočno ideacijo je zbirka kar se da živ izraz takozvanega modernega dinamizma. Dinamična sila prešinja avtorja, ki zida z vnemo nekdanjih staviteljev katedral svet okoli osi svoje osebnosti. Takoj v uvodu nam pokaže „na planotah od pamtveka“ zavestno in nezavestno ustvarjanje v otipljivi podobi:

dve karavani se križata
in se ne spoznata...

Njegova umetnost je bolj intuitivna nego razumska, razodeva slast Orienta, koder je živel nekoliko časa, pa tudi srednjeveški misticizem naših dedov. Njegov duh teži po globini, stremlje proti simbolu:

efforts vers le profond le grave et le frivole
chimère chevauchée et flèche qui s'envole
l'esprit s'efforce à joindre et fixer le symbole...

(Ločila je po večini opustil, ko svoje dni Stefan George ali letos nekdo v DS.)

Nalik soncu zre goreči njegov pogled vrvenje pod seboj:

Le soleil balançait sa course sur ses ondes
d'un regard embrasé il embrassait le monde...

Vse je sinhronsko za Marcella Fabrija. Torej vse je sončno, vse je nadeja. Vse prispeva k „žarkovitosti“ in k „svobodnosti“. Zategadelj se nam včasih zazdi kot sin Inkov ali Egipčanov, kot Ahura-Mazdov veliki duhovnik, ne po Nietzschejevem, ampak po Plotinovem načinu. A pri vsem tem ne zgubi stika s človekom, s kruto istinitostjo:

Nuit d'avril nuit d'amour nuit de sombre espérance
volupté fruit trop mûr essor vers un neuf ciel
— tu vas faire avorter la déesse souffrance
sans pourtant refouler l'égout du pestilentiel...

Tu pa tam nas priklene na pozemsko dogajanje, obrnivši se do naših čutil, na pr. sluha v Usodi reke: sličnoglasnice ali zvakosličnice nas opozarjajo na čisto hčer snega, žuborečo vodico, ki jo spremlja šelest starih hrastov na potu proti večnosti:

La source vagissante marche
en s'essayant à zézayer
les chênes géants patriarches
avec leurs chants ménétriers
forment un agreste cortège
à la pure fille des neiges
qui part vers son éternité...

Reko zanaša v morje, katero je Fabri opeval v stihih „Marines“ živeje nego sam Marinetti. Čitatelj kar čuti slani vonj in okus orgazma večne roditeljice, na rahlo sluti njene krče, vendar opaža, kako hkrati ubija in poraja

un sexe immense
... dont on perçoit simultanément
l'appel de mort brutale et la chanson de vie émouvante
— car c'est notre mère la mer qui, synchroniquement,
jouit et crée et tue-et jouit encore, et toujours enfante...

Staro resnico zna poživiti z novo zvezo, na pr. življenje je sveto: La vie est sainte d'être aux êtres (Rondel). Mnogo mu je do lepega izraza. Če je Faust prosil Satana večne mladosti, si pa Fabri želi čiste lepote:

Tu sais bien que je troquerais mon âme pour le beau.

Ena najkрасnejših pesmi, poslednja te zbirke: Roman de l'Âme, roman duše, ki se v zadnjem boju hoče ločiti od bolnega telesa in se slabotna pokazati pred Bogom:

c'est l'heure redoutable et c'est l'heure bénie
où ta pauvre âme d'homme en quittant corps et lieu
songe à se présenter, chétive, devant Dieu...

Celotni vtis zbirke je: nekaj svojskega, izrednega, nekaj velikopoteznega. Od daleč mogoče se domisliš Paula Valéryja, Mallarméja, toda M. Fabri je manj hermetičen, dokaj dostopnejši. Metrična razgibanost opomni na Verhaerena, Whitmana, vendar srečaš poleg svobodnih še obilo klasičnih verzov. Mestoma se zdi robat ko Richepinova Chanson des Gueux (Force), drugič pa je nežen ko sama glasba. Često je samozavesten in ponosen ko Vigny v Volkovi smrti (la Mort du loup):

... Construit-toi toi même
pour accoupler si tu peux force et concept...

kmalu pa duša, želeča povzpeti se do Boga, pada v prah (Vieux thème, Orgueil). Besede, ki predstavljajo tudi Joyceovo izvirnost, se tu zadevajo, prepletajo, rabijo v nenavadnem pomenu, kujejo se novinke, na pr. épidéitie (kuga bogov) po vzorcu: épidémie, épizootie; nostalgérie (iz nostalgie + Algérie); polno prenesenih pomenov, znanstvenih izrazov — pravcata orgija.

Paul Valéry je po pravici nazval te speve: razkošne (sompueux poèmes).

Dr. Anton Debeljak.

UŽIVAM

BRANKO RUDOLF

Trepeče v soncu svetli zrak,
ki na ravnini se ogreva,
moj čoln je ozek in lahak —
zelena voda ga odseva.

Kopalke so se svetle zbrale,
kjer temno, bujno je grmovje,
vrešče — kraj njih se vzdolž obale
svetlika jadrno valovje.

Zdaj v listih je zašelestelo —
in spet pogledam v dobrem hipu,
na sončno stran, kjer se je vzpelo
drevo, rastoče ob nasipu.

Še sam sem prožen in lahak,
ko prostor je odkrit očesom,
pobožno srkam sveži zrak
in sončni žar, ko ležem vznak,
sprejemam vase z vsem telesom.

ZUNANJA TRGOVINA IN TRGOVINSKA POLITIKA JUGOSLAVIJE V ZADNJIH 10 LETIH (KONEC L. 1938)

IVAN BRATKO

V.

Po usmerjenosti naše zunanje trgovine ločimo v letih 1928 do 1937 dve razdobji. Meja je nekako l. 1935. Do takrat je bil naš izvoz usmerjen pred vsem v štiri države:

Leto	ČSR	Italijo	Avstrijo	Nemčijo	Skupaj
		v odstotkih vrednosti vsega izvoza			
1924	9,89	28,91	24,46	4,08	67,34
1928	8,99	26,06	17,90	2,10	65,05
1930	8,20	28,31	17,68	11,66	65,85
1931	15,49	24,97	15,15	11,31	66,92
1933	10,84	21,48	21,66	13,94	67,92
1934	11,28	20,57	16,36	15,42	63,63

Štiri države so stalno kupovale dve tretjini našega izvoženega blaga. „Po svoji usmerjenosti prikazuje izvoz podobo, ki se svoje enostranosti nekako noče in noče iznebiti“. (Dr. Ogris, istotam, str. 326).

Italija in Avstrija sta bili v tem razdobju glavna odjemalca naših agrarnih previškov. L. 1932 je kupila Italija večino naših izvoženih sliv, goveda (58 odst.) in kokoši (70 odst.). Poleg tega je bila Italija glavni uvoznik našega lesa. Leta 1932 je uvozila 70 odst. vsega našega izvoza lesa in oglja v vrednosti 300 milijonov din.

Avstrija. Približno eno petino našega izvoza je šlo v Avstrijo. Ona je bila glavni kupec naše koruze. L. 1932 je uvozila 13.500 vagonov koruze v vrednosti 100 milijonov dinarjev (72 odst. vrednosti vsega izvoza koruze). Dunajski trg je sprejemal večino naših izvoženih svinj. Od 260 tisoč izvoženih repov jih je šlo 182 tisoč v Avstrijo. Dalje je kupovala Avstrija naša jajca (40 odst. leta 1932), jabolka (42 odst.), sveže meso in druge agrarne proizvode. Naša trgovinska bilanca z Avstrijo je bila stalno uravnovešena, z Italijo pa smo bili aktivni.

Čehoslovaška je kupovala pri nas tobak, nekaj malega pšenice, koruze, svinj, suhih sliv in svežih jabolk. L. 1932 je uvozila za 192 milijonov dinarjev tobaka. Naša trgovinska bilanca z njo je bila stalno pasivna: uvažali smo več kot izvažali. Leta 1928 smo uvozili 17,50 odst. vrednosti uvoza, izvozili pa smo 8,99 odst. vrednosti vsega izvoza. Šele leta 1934 smo dosegli ravnovesje.

Nemčija ni kupovala pri nas pretežno agrarnih proizvodov. Leta 1932 je kupila za 151 milijon dinarjev surovega bakra, ves njen uvoz pa je znašal 344 milijonov dinarjev.

Ostala tretjina našega izvoza je odpadla na Veliko Britanijo, Francijo, Belgijo, USA in na nekatere druge države.

Relativni del in absolutna udeležba Italije pri našem izvozu je v tem razdobju stalno upadala. Od leta 1932 do 1935 je padel naš izvoz v Italijo od 2 milijard na 800 milijonov din. Naš aktivni saldo z Italijo je leta 1926 presegel milijardo din, leta 1934 pa je znašal le 200 milijonov din.

Sličen je bil razvoj odnošajev z Avstrijo. Kot Italija je tudi Avstrija vodila zaščitno politiko za domačo agrarno proizvodnjo. Dočim je Italija utemeljevala svojo avtarkijo s potrebami države v slučaju vojne, je Avstrija zasledovala cilj racionalizacije svojih velikih zemljiških obratov. Naš izvoz v Avstrijo je znašal leta 1926 24 odst. vrednosti vsega izvoza, leta 1931 pa 15 odst. Omejitve uvoza, kliringi, kontingenti itd. so vedno bolj otežkočali naš izvoz v Italijo in Avstrijo. Za vsak najmanjši izvozni artikel so se vršila dolgotrajna pogajanja, vsak čas je obstojala nevarnost, da navedeni državi ustavita naš izvoz itd. Izvoz je postal naše permanentno pereče vprašanje.

Poizkusov, najti tržišče za previške naše agrarne proizvodnje, je bilo mnogo. V letih 1931 do 1934 so znani poizkusi po ožjem gospodarskem sodelovanju Male antante in Balkanske zveze. Politični bloki naj bi se utrdili z močnejšimi gospodarskimi stiki. Toda niti v okviru Balkanske zveze niti Male antante ni prišlo do pomembnejših rezultatov. Res je delež našega izvoza v ČSR narasel in dosegel leta 1931 15,49 odst. izvožene vrednosti. Toda leta 1933 znaša spet samo 10,48 odst. Država, s katero so bili možni tesnejši gospodarski stiki v okviru Balkanske zveze, je Grčija. Toda tudi z njo je bilo malo pomagano. Izvozili smo največ 8,3 odst. vrednosti, uvoz pa se je sukal stalno okoli 1 odst. vrednosti vsega našega uvoza. — Izmed vseh držav Male antante in Balkanske zveze so bili dani pogoji za pomembno gospodarsko izpopolnjevanje med našo državo in ČSR. ČSR je bila visoko razvita industrijska država, kjer je bil močan trg za naše cerealijske, živinske in sadjarne proizvode. Jugoslavija pa je agrarna država, v kateri bi se mogli plasirati izdelki češke industrije. Tako imenovani „Hodžev plan“, ki je imel v načrtu gospodarsko kolaboracijo držav Podonavja in jugovzhodne Evrope, se ni nikoli uresničil. Da ni prišlo do tesnejšega gospodarskega sodelovanja med ČSR in Jugoslavijo, je s strani ČSR posledica njene avtarkne politike in neposredne bližine dveh agrarnih držav: Poljske in Madžarske.

VI.

Mednarodna trgovina se danes razvija v pravcu formiranja velikih gospodarskih prostorov. Anglija se iz političnih razlogov vedno bolj povezuje s svojimi dominioni. Z gospodarskimi stiki hoče utrditi svoj politični vpliv v kolonijah. Slično pot gre Francija. Krivulje, ki pred-

očujejo razvoj trgovinskih odnošajev med kolonijami in metropolami Anglije in Francije, se zadnja leta močno dvigajo. Na Daljnem vzhodu gradi tak veliki gospodarski prostor Japonska. Ko je prišel v Nemčiji na oblast narodni socializem (1933), je tudi v nemški gospodarski politiki prevladal politični interes. „Grossraumwirtschaft“ je prvi korak na poti k nemškemu imperiju. Države jugovzhodne Evrope kot nemška interesna sfera naj se gospodarsko čim tesneje povežejo z Nemčijo in tvorijo nekako dopolnilo k nemškemu gospodarstvu. JVE naj prodaja Nemčiji svoje agrarne previške in kupuje od nje industrijske izdelke. V letih 1933 do 1937 je uvoz Nemčije iz JVE stalno naraščal, na škodo uvoza iz Južne Amerike in drugod. Isto pot je šel tudi njen izvoz.

Naši trgovinski odnošaji z Nemčijo kažejo tole razvojno sliko:

Leto	Izvoz v odst. vrednosti izv.	Uvoz v odst. uvož. vrednosti
1925	7,15	9,90
1928	12,10	13,61
1931	11,31	19,28
1933	13,94	13,16
1934	15,42	13,91
1935	18,65	16,17
1936	23,74	26,68
1937	21,70	32,38

Naša trgovinska povezanost z Nemčijo se je od leta 1928 do 1937 najmanj podvojila. V letih 1935—1937 je Nemčija stopila na prvo mesto v našem izvozu in uvozu.

Druge važnejše države so zaostale druga za drugo, o čemer priča tale preglednica za leto 1937:

	Naš izvoz v odst. vrednosti	Naš uvoz
Nemčija	21,70	32,28
Avstrija	13,52	10,29
Italija	9,36	8,21
ČSR	7,86	11,09
Velika Britanija	7,41	7,82
Francija	5,41	1,74
USA	4,64	5,97
Belgija	8,27	1,62

Preostanek uvoza in izvoza odpade na Grčijo, Argentino, Egipt in druge države.

V Nemčijo smo torej prodali petino našega izvoznega blaga, kupili pa tretjino. Sistema usmerjenosti v štiri države je konec. Italija, ki je nekoč kupovala petino našega izvoza, kupuje leta 1937 le še desetino. Padeč je bil zlasti močan v času sankcij, ko je naš izvoz v Italijo skoraj prenehal. Po sankcijah pa se je Italija deloma še bolj osamosvojila, deloma pa je obdržala v dobi sankcij pridobljena tržišča.

Nemčija kupuje skoraj vsak naš izvozni artikel. Leta 1937 je kupila za 278 milijonov pšenice (naš izvoz pšenice je znašal 560 milijonov). Važen je delež Nemčije pri nakupu koruze — 123 milijonov leta 1937. Njen interes velja tudi našemu sadju, konoplji in deloma fižolu. Fižol gre pretežno v Italijo. Našega tobaka je kupila Nemčija leta 1937 za 50 milijonov. Dalje kupuje tudi proizvode živinoreje: žive prašiče, svinjsko meso, kokoši, piščance, svinjsko mast, jajca in perje. L. 1937 je kupila samo jajc in perja za 100 milijonov din. Njena stalna uvozna postavka so naše rude. Izvoz našega bakra v Nemčijo znaša l. 1937 200 milijonov. Izvoz lesa se giblje okrog 100 milijonov din.

Po prikloplitvi Avstrije je naša odvisnost od nemških tržišč še večja. Njenih 15 odst. našega izvoza odpade zdaj na Nemčijo. Res je, da se nemško in avstrijsko gospodarstvo nekoliko izpopolnjuje. Naš izvoz lesa v Nemčijo bo odslej odpadel, ker ga je dovolj v Avstriji. Vendar v bistvu sta obe gospodarstvi iste ekonomske strukture. Naš izvoz v Avstrijo in Nemčijo je znašal leta 1937 34,8 odst. izvožene vrednosti, leta 1938 (od januarja do septembra) pa znaša naš izvoz v Veliko Nemčijo 40,7 odst. izvožene vrednosti. To dokazuje nadaljnje poglobljanje gospodarskih odnosov.

Po amputaciji ČSR je odpadla tudi ta država kot naš važen kupec. Z amputacijo je ČSR izgubila industrijske predele, ki so bili glavni konsument našega žita, masti in živine, artiklov, ki so tvorili večino našega izvoza v ČSR. Slično je z uvozom. Polovico našega uvoza iz ČSR je tvorilo tekstilno blago. (Sudetska tekstilna industrija!). Velik del našega izvoza in uvoza bo torej zopet prešel na Nemčijo.

Nemčija vodi do naše države posebno trgovinsko politiko. Ona kupuje naše agrarne proizvode po višjih cenah, kot so na svetovnem trgu. Tako je jeseni leta 1938 kupovala pšenico po 200 dinarjev stot, medtem ko je cena pšenice na svetovnem trgu 60 dinarjev. Njen cilj je, ojačati kupno moč našega agrara, ki je glavni konsument industrijskih proizvodov. Zato Nemčija zahteva, da razlika med ceno na svetovnem trgu in njeno plačilno ceno ne pride v roke producentov. Tako bodo plačani previški pritekli nazaj v Nemčijo s prodajo izdelkov nemške industrije našim agrarnim producentom.

Slično politiko vodi Nemčija do Bolgarije in drugih držav JVE. Za veliki nemški konsum je malo breme pritegnitev držav JVE v nemško

privilegirano sfero, za male države pa je ta pritegnitev ogromnega pomena: prišle so do privilegiranega tržišča agrarnih proizvodov.

Končni cilj gospodarskega prodiranja Nemčije v JVE je verjetno ustvaritev carinske unije s tem delom Evrope. To bi pomenilo popolno uresničenje sna o „gospodarstvu velikega prostora“ v tem delu Evrope. „Slika je, da je ustvaritev carinske Unije z državami JVE in srednje Evrope končni cilj gospodarske politike Nemčije...“ (Dr. Grdžić, Ekonomist, Beograd, 1938/9). Politični smoter Nemčije pa je, čim tesnejša priklenitev teh držav nase in postopna likvidacija vpliva Anglije in Francije v tem delu Evrope. Carinska unija je realno likvidacija držav JVE. Kajti ta unija bi pomenila uničenje domače industrije teh držav, ki je poleg narodne zavesti do neke mere pogoj narodne nezavisnosti.

Naš izvoz v Nemčijo je znašal leta 1931. 0,56 odst. vsega nemškega uvoza. L. 1938. znaša 2 odst. Naša življenjska vprašanja so za veliko Nemčijo — malenkost. Nemčija kupuje naše agrarne proizvode po cenah, ki so nad svetovno pariteto. To vpliva na splošno višji nivo cen pri nas. Posledica: naši produkti postajajo za druge države predragi... Zamislimo se v položaj, ko se ne bi hoteli uklanjati političnim in gospodarskim interesom Nemčije! Nemčija bi vsak hip z lahkoto ustavila ves svoj izvoz iz naše države. Kje naj takrat najdemo novega kupca za polovico našega dragega izvoznega blaga? Primer s predvojno Srbijo je poučen!

Anglija kaže v razdobju 1935.—38. rastoči interes za naše blago. Leta 1938. (1.—9.) se je povzpela na drugo mesto (11,2 odst.). Zaostaja Italija (6,8 odst.), ČSR z 8,4 odst. in zlasti Francija, ki je uvozila 1,4 odst. našega blaga. Angleški trg je največji kupec uvoženih agrarnih proizvodov na svetu. O tem poročajo te-le številke:

Uvoz v milijonih stotov leta 1933.—34.

	Anglija	Francija	Belgija	Nemčija	Italija
Pšenica	54	7	11	7	4
Koruza	30	6	9	3	1,7

Največji uvoznik lesa na svetu je tudi Anglija. Možnosti poglobitve naših trgovinskih odnošajev z Anglijo so neomejene. Vprašanje je, v koliko je Anglija politično zainteresirana na angažmanu v Jugoslaviji spričo svoje politike z dominioni in ugodnejših možnosti nakupa v le-teh. V dominionih so cene nižje, kvaliteta običajno boljša, količine pa večje.

Naš izvoz v Francijo v letih 1928.—38. ni nikoli prekoračil 6 odst. vsega izvoza. Navadno se je gibal okrog 1 odst.—2 odst.—3 odst. našega izvoza. Uvoz je bil običajno višji, med 3—4 odst. vsega uvoza. L. 1934. je znašal naš izvoz 1,33 odst., uvoz pa 4,97 odst. Tudi v teh letih najožjega političnega sodelovanja se gospodarski odnošaji niso poglobljali. L. 1938. (1.—9.) pa je bil naš izvoz 1,4 odst., uvoz pa 2,7 odst. Slabi trgovinski stiki

so vplivali, da so se rahljale tudi politične vezi, kljub tradicionalnemu političnemu in kulturnemu sodelovanju.

Trenutno je naš glavni uvoznik Nemčija, ki kupuje toliko našega blaga kot vse države skupaj. Pereči problem tržišča za naše proizvode je za enkrat rešen. Rešen je za ceno močne enostranske usmeritve naše zunanje trgovine, kar odpira nejasne perspektive za naš bodoči gospodarski in državni razvoj. Naša državna suverenost je spričo neugodne gospodarske strukture in geopolitične lege, ki nas dela sosede velike industrijsko razvite države, v latentni nevarnosti. Razplet situacije je odvisen od razvoja mednarodne in državne politike, kajti politika je postala ključ za reševanje vprašanj mednarodne trgovine. (Glej diagram 4.)

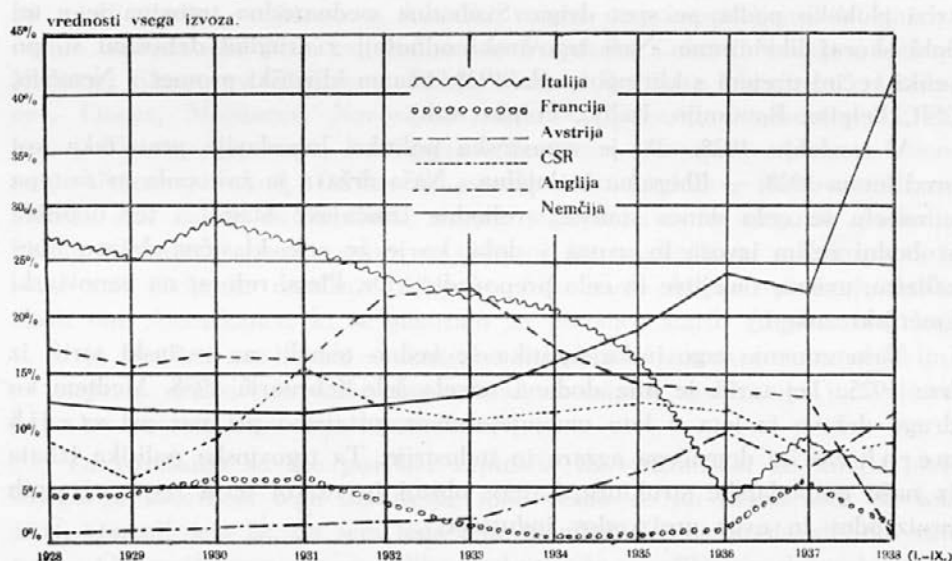

Diagram 4. Razvoj jugoslovanskega izvoza v važnejše države.

VII.

Zunanja trgovina Jugoslavije je v letih 1928.—37. prešla tri faze. Prva je faza relativno svobodne zunanje trgovine, ki sega do izbruha krize. Druga faza začena s krizo, ki spremeni njen karakter. Tedaj se pospešeno po vsem svetu likvidira svobodna trgovina. Prehod k dirigiranemu gospodarstvu in vezani trgovini je očit. To pa povzroča poleg krize težkoče pri iskanju trgov za naše agrarne proizvode. V tej dobi nastane cela vrsta novih činiteljev, katerih namen je, dvigniti naš izvoz. L. 1929. dobimo Zavorod za pospeševanje zunanje trgovine; l. 1931. izide zakon o pospeševanju živinoreje in osnuje se PAB, — oboje s ciljem, dvigniti proizvodnjo in z njo našo konkurenčno sposobnost na svetovnem trgu. V tej dobi je bila osnovana tudi Privilegirana družba za izvoz poljedelskih proizvodov.

Izvedena je bila sistematična propaganda za naš izvoz. Rezultat vseh teh ukrepov ni bil pomemben. Države uvoznice so še nadalje vodile avtarkično trgovinsko politiko, ki je bila glavni vzrok upadanja našega izvoza.

L. 1931. je bil osnovan znani „Žitni režim“. Tudi ta ni prinesel zaželenih uspehov. Država je pokupila pšenico po višji ceni, kot je bila na svetovnem trgu in tako pomagala domačim producentom, ki so trpeli radi padca cen v krizi. Toda ni mogla najti v inozemstvu tržišča za to pšenico. Bremena celotne akcije so padla na pleča domačih konzumentov in države.

Tretja faza naše zunanje trgovine se pričinja z orientacijo na Nemčijo. V tej dobi postane Jugoslavija sestavni del agrarno-privilegiranege ozemlja, ki seže od Hamburga do Črnega morja. Naša trgovinska bilanca, ki je v krizi globoko padla, se spet dviga. Svobodna mednarodna trgovina je v tej dobi skoraj likvidirana. Naši trgovinski odnošaji z drugimi državami so po veliki večini urejeni s kliringom. (L. 1938. imamo klirinški promet z Nemčijo, ČSR, Belgijo, Romunijo, Italijo, Poljsko itd.)

V razdobju 1928.—38. je trgovinska politika Jugoslavije prav taka kot pred letom 1928. — liberalna in lojalna. „Naša država je zastopala in zastopa v načelu še celo danes stališče svobodne izmenjave blaga... ter dopušča svobodni režim izvoza in uvoza v dobi, ko je že celo klasična država liberalizma, uvozne omejitve in celo prepovedi.“ (Dr. Pless, referat na banovinski kmetijski anketi.)

Naša zunanja trgovinska politika še vedno temelji na carinski tarifi iz leta 1925. Tej tarifi je bila dodana novela šele februarja 1938. Medtem ko druge države iz leta v leto omejujejo uvoz, ostajamo pri nas pri starih merah zaščite domačega agrara in industrije. Ta trgovinska politika izhaja iz naše gospodarske strukture, katere obstoj in razvoj terja izvoz agrarnih proizvodov in uvoz proizvodov industrije.

Viri.

1. Ogris: Trgovinska politika, 1932.
Mirković: Spoljna trgovinska politika, 1932.
Peschitsch: Die Handelspolitik Jugoslaviens. Berlin, 1935.
Mohorič: Pregled naše spoljne trgovine, 1931.
Gross: Südosteuropa, Bau und Entwicklung der Wirtschaft. Leipzig, 1937.
2. Pless: Naša zunanja trgovinska politika. Referat na ban. kmetijski anketi, 1938.
Vogelnik: Gibanje obsega jugoslovanske zunanje trgovine.
Tehnika in gospodarstvo, 1938., št. 5—6.
Mirković: Zavisnost naše privrede od stranih tržišta. Danas, 1934., št. 4.
3. Glasnik zavoda za unapređenje spoljne trgovine, Beograd.
Ekonomist: Beograd.
Statistika spoljne trgovine za 1937. Beograd.
Narodno blagostanje, Beograd.
Statistički godišnjak za 1936. Beograd.
Ekonomist, Zagreb.
Trgovski tovariš. Ljubljana. Tehnika in gospodarstvo, Ljubljana.

30 MILIJONOV NOVOAMERIKANČEV

LUIS ADAMIC

Luis Adamic je leta 1938 izdal knjigo „My America“ (Moja Amerika), v kateri obširno obravnava tudi problem ameriških priseljencev t. j. naših in sploh evropskih izseljencev ter ga osvetljuje s čisto nove strani za nas.

Med svoje prebivalce, ki jih je danes skoro 130,000.000, štejejo Zedinjene države preko 30,000.000 državljanov — pretežna večina med njimi so mladi ljudje — ki so v Ameriki rojeni otroci priseljeniških starišev raznih narodnosti: Nemcev, Italijanov, Poljakov, Čehov, Slovakov, Srbov, Hrvatov, Slovencev, Bolgarov, Židov, Rusov, Rusinov, Ukrajincev, Litvancev, Fincev, Madžarov, Norvežanov, Švedov, Dancev, Nizozemcev, Francozov, Flamcev, Špancev, Portugalcev, Romunov, Armencev, Sircev, Letoncev, Albancev, Grkov, Turkov in seveda tudi Angležev, Škotov in Ircev. Država kot celota se le slabo zaveda tega dejstva in njegovih posledic, ki so po mojem mnenju osnovne važnosti in neodločljive v kulturnem in socialnem življenju današnje Amerike. Zanimalo bi to vprašanje lahko zlasti one Amerikance, ki se smatrajo za potomce starih Anglo-sasov: kajti tu je številen nov živelj — kako se bo ponašal napram staremu življu? — napram državi? — kako bo vplival na razvoj civilizacije in kulture, kako na prvotne rase tega kontinenta?

Ta vprašanja so me površno zanimala in vznemirjala že konec prejšnjega in začetkom tega desetletja, toda resno se jih nisem lotil do leta 1934. Omenil sem že, da sem tega leta spomladi šel na predavateljsko turnejo. Odpravil sem se v velika industrijska središča v državah: New York, New Jersey, Pennsylvania, Ohio, Michigan, Illinois, Indiana, Wisconsin in Minnesota, v katerih tvorijo „tujci“ večino prebivalstva. Prav za prav cilj mojega potovanja ni obstojal toliko v tem, da bi imel vrsto predavanj, kakor v tem, da poskusim — po načrtu — dobiti če mogoče jasno predstavo o ogromnem številu tako imenovanih državljanov „druge generacije“, ki so številčno nadmočni v nekaterih najvažnejših mestih in središčih Amerike. Te ljudi imenujem jaz Novoamerikance. Govoril sem, oziroma bolje poskusil sem govoriti o predmetu, ki ga obravnavam v tem poglavju, na približno 50 sestankih pri udeležbi od 100—2.500 poslušalcev, mož, žena in mladine, in to v velikih mestih, kakor: Pittsburgh, Cleveland, Akron, Detroit, Chicago, South Bent, Milwauque, St. Paul in Duluth ter v manjših naseljih kakor Ne Keesport, Canonsburg, Ambridge, Farrell, Sharon in Strabane v državi Pennsylvania; Lorain v državi Ohio; Flint v državi Michigan in Hibbing ter Evelet v državi Minnesota. Na nekatera

predavanja so prišli skoro sami „tujci“, na druga zopet oboji, „tujci“ in Staroamerikanci. Takrat sem sam še prav malo vedel o predmetu; bolj čutil sem njegovo važnost in v teku ene ure obravnaval stvari, ki so bile več ali manj v zvezi s tem vprašanjem, na koncu pa priznal svoje neznanje in pozval poslušalce, da iznesejo in povedo vse, kar bi radi povedali v zvezi z mojimi izvajanji. One, ki so bili preplašni, da bi se upali govoriti na sestankih, sem povabil, da se porazgovore z menoj po predavanju, ali me obiščejo v hotelu ali pa mi napišejo pismo. Mnogi so se odzvali temu vabilu in sicer oboji Staro- in Novoamerikanci. Nekateri so me povabili na svoje domove. Drugi so mi pisali zopet dolga pisma. Na ta način sem, še predno sem zaključil prvo polovico svoje turneje, spredidel, da predstavljajo Novoamerikanci — 26,000.000 jih je bilo leta 1930, od tedaj so pa narasli približno vsako leto za 1,000.000 — eno največjih in temeljnih vprašanj v tej državi; v nekih ozirih mogoče večje in osnovnejše, kakor recimo vprašanje brezposelnosti, ali vsaj tako nujno. To vprašanje obstoja enako kakor danes že dalj časa, toda malo ljudi je pokazalo do sedaj zanimanje in sposobnost, da bi se z njim temeljito in podrobno bavili ali ga vsaj raziskovali. Več pažnje so posvečali vprašanju natalitete pri tujcih — kakor sem pa že omenil, je bilo tudi to napačno postavljeno; — ker ni šlo za rojstva otrok priseljencev, za drugo generacijo, rojeno v Ameriki. Ni še ostroumne in globokoumne razprave o tem vprašanju. Zelo malo se je storilo v tem. Čim dalje časa se pa zanemarja, tem slabše bo tako za obe vrsti Amerikancev, kakor tudi za Ameriko kot celoto. Ni mi namen, da bi prikazal v tem poglavju problem v vse podrobnosti razčlenjenega in v vsej njegovi pomembnosti. Je namreč zelo zapleteno in v vsakem kraju in pri vsaki narodnosti različno; skratka, odkrito povedano, še ogromno dela me čaka, da ga bom v celoti proučil. Rad bi podal samo jasno in v glavnih potezah, kar mi je znano o značaju tega vprašanja in kaj bi po mojem mnenju bilo treba ukreniti.

Najvažnejši in glavni činitelj (samo eden, ki se ga bom tu dotaknil) pri Novoamerikancih je občutek manjvrednosti, od katerega trpe premnogi med njimi napram svojim sodržavljanom starejšega porekla, napram glavnemu toku ameriškega življenja in do življenjskega problema kot celote sploh. To učinkuje, naravno, slabo nanje same kot posameznike, ker jih je pa toliko in ker njihovo število vedno hitreje narašča, pa so učinki tega tem slabši za državo kot celoto. Ta občutek manjvrednosti so do neke mere na otroke presajeni občutki manjvrednosti starišev, ki so kot priseljenci prišli v deželo, ki je tako zelo različna od njihove rodne dežele. Očetje in matere milijonov Novoamerikancev so bili naravno tudi v najugodnejših okoliščinah zapostavljeni, okoliščine so pa redko bile v celoti in trajno ugodne. Kot tujci večinoma neveščči angleškega jezika, so zavzemali nižje položaje v socialnem, gospodarskem in političnem življenju drža-

ve. Ogromna večina med njimi so bili delavci, ki so vedno večinoma vsi opravljali najnižja dela in prejeli zato nizke mezde. Vse prepogostokrat so v tej ali oni obliki trčili ob rasne ali splošne predsodke proti priseljencem. Amerikanski delavci starejšega porekla so jih gledali po strani. Če je začelo dela primanjkovati, so jih odpustili prve, pred domačimi delavci. Večinoma so stanovali v najslabših okrajih mest in revirjev ter bili nazvani Hunky-ji ali Bohunki, Bučmani, Španjolci ali Cepci, Polaki ali Litvaki. Bili so stalno in neizogibno vedno zapostavljeni. Spričo vsega tega so se nujno morali čutiti, tako kot posamezniki kakor tudi kot člani svojih priseljeniških skupin, za podrejene v svojem razmerju do Amerike in njenih ostalih prebivalcev; pri njih samih se je pa pojavilo stremljenje, da ostanejo sami zase in se družijo čim več le s sonarodnjaki. Neizogibno pa je moral ta občutek in isto stremljenje preiti tudi na njihove otroke, te Novoamerikance, ki so delili s svojimi stariši življenje in njihove skušnje in ki so jih (in jih še danes) otroci anglo-saškega pokolenja zasmehujejo s hunkiji in Španjolci, njihova imena — kakor Zambloskas, Krmpotić in Wojczkowski — pa so bila (in so še) predmet šal s strani nevednih učiteljev, katerim se je smejal ves razred.

V tem pogledu pa je večina Novoamerikancev kot posameznikov dejansko v še slabšem in neprijetnejšem položaju, kakor so bili (in so še) njihovi stariši priseljenci. Slednji so prinesli s seboj, pa četudi so bili neizobraženi kmetje ali delavci, ki so živeli na najnižji socialno-gospodarski stopnji, zavest ali vsaj močan naraven občutek neke vrste rasnega in kulturnega zaledja. Vedeli so, kdo so bili. Spominjali so se svoje domovine. Bili so Italijani ali Hrvati, Finci ali Slovenci in to jim je nekaj pomenilo. Mnogi so prišli iz dežel, ki kulturno ali pa mogoče v kakem drugem pogledu prekašajo Združene države, ki se kot mlada država še niso utegnile razviti tudi v tem pravcu; ko so se tako znašli pod dojmom svojih občutkov manjvrednosti, ki so jih izzvale njihove nove razmere v Ameriki, so lahko našli delno zatočišče v svojem rasnem in kulturnem zaledju, v stari domovini. Nekateri bolj izobraženi med njimi, ki niso prinesli s seboj le instinktivnih vtisov o kulturi in zgodovini njihove stare domovine, ampak so se tudi razumsko zavedali svoje dediščine, so še celo zviška lahko gledali na Ameriko in se smatrali vzvišene nad Amerikanci starejšega pokolenja ter tako uravnovesili sebe in premagali neprijetne občutke, ki jim jih je povzročal njihov priseljeniški položaj v novem svetu. Tudi to pa je bilo konec koncev socialno nezdravo, ker jih ni privedlo k resničnemu in temeljitemu razumevanju Amerike; vendar je posameznim priseljencem pomagalo, da so vztrajali kot možje in žene. Večina Novoamerikancev pa se razlikuje od svojih starišev, ki se ne zavedajo ali se niso zavedali samo svojega evropskega zaledja, ampak tudi tega, da so se preselili iz Evrope v Ameriko in dosegli tu trden položaj, ravno v tem, da se ne zavedajo in

niti instinktivno ne občutijo, da bi imeli kakršno koli rasno ali kulturno zaledje ali imeli občutek povezanosti s kakršnimi koli življenjskimi izkušnjami ali dogodki v preteklosti. Nekateri med njimi se počutijo, kakor da bi padli naravnost z Marsa, med padanjem pa pozabili na vse o Marsu. Sam vem, da je tako; govoril sem z mnogimi med njimi iz več kot ducata različnih mest in krajev in ne samo tekom turneje leta 1934, marveč ob mnogih prilikah in v različnih okoljih tudi še kasneje. V večini slučajev so bili stariši-priseljenci neizobraženi kmetje in delavci iz raznih dežel Evrope, premalo izobraženi, da bi pripovedovali svojim sinovom in hčeram, kdo so oni (stariši) v resnici ter jim na ta način vtilili nek občutek ali znanje o njihovem zaledju.

Povprečen slovanski kmet na pr., ki je prišel v Ameriko tekom zadnjih 20 ali 30 let, je izmed deset slučajev v devetih nesposoben, da bi svojim otrokom primerno razložil, kdo je, kakšna je njegova stara domovina, kakšno njegovo zaledje (ki je ipso fakto tudi zaledje njegovih otrok). Svojim številnim sinovom in hčeram pripoveduje, da je Poljak, Hrvat, Slovak, Slovenec; to pa je tudi približno vse. Otroci ne vedo niti tega, kaj prav za prav to pomeni. Mož se dela, kakor da bi bil ponosen na to, da je, kar je. To dela vsaj v okviru svojega doma, kajti njegov naravni čut in spomini na staro domovino ga ob raznih prilikah k temu silijo. Njegovim otrokom pa, ki so rastle pod vsem drugim prej, kakor pod najboljšimi vplivi ameriškega življenja in ki ne vedo, da se za ponosom njihovega očeta skriva bogata in življenja polna preteklost, pa se pogosto zdi nekoliko smešen, gotovo pa nevreden njihovega spoštovanja. Za nje je pravi hunky ali polak, „delavsko teslo“, ubogo patetično stvorenje, ki je vedno odvisen od nekoga in ki ga vedno kdo odrine ali pritisne ob tla ter je kot tak neskladen z življenjem Amerike, o katerem so oni dobili sliko v kinu in drugih podobnih važnih posredovalnicah ameriškega življenja. Često se ga napol sramujejo. Med njimi ni nikakega medsebojnega razumevanja. Ko otroci dorastejo, začno površno in po videzu spoznavati ameriško stvarnost ter prodrejo pri tem tako daleč, kakor jih pač more privedi uporabljanje najlažjih in najbolj površnih sredstev, običajnih v deželah, iz katerih izhajajo. Posledica tega pa je nezadovoljujoče rodbinsko življenje, osebne tragedije vseh vrst, neuravnovešenost, socialne perverzije.

Ni redek slučaj, da dečki in deklice, ki niso izpolnili niti še deset let, zapuste domove svojih priseljenjskih starišev in končno celo popolnoma zataje svoje poreklo, anglizirajo svoja poljska, litvanska ali finska imena, ki jih Staroamerikanci tako težko izgovarjajo in se jim zde tako smešna. Toda to seveda ne reši njihovega vprašanja. V večini primerov ga samo še poslabša, čeprav se sami tega po navadi ne zavedajo. Sam sem že srečal Novoamerikance te vrste; bili so brez izjeme prazne, absurde, brezciljne pojave.

Zato je položaj večine onih, ki se ne odtuje docela svojim starišem, ne spremenijo svojih „tujih“ imen in ne zatajijo čisto svojega porekla, vendar nekoliko boljši, kakor položaj onih, ki to store. Rojeni so bili tu ter so pred zakonom in po predpisih državljani Združenih držav; toda le malo med njimi jih ima — tudi v najbolj srečnih domovih — trdno zavest, da spadajo sem in da so del te države. Kajti večinoma jih ljudske, srednje, državne in cerkvene šole ali tudi visoke šole, ne vzgoje za anglosaške Amerikance in jim ne vcepijo živega in trajnega spoštovanja vrednot Amerike, ker jim njihovi anglosaški sošolci, ki se namerno ali slučajno spodtaknejo ob nje, nahrulijo s Hunky-ji ali Španjolci ali pa učitelji, ki se norčujejo iz njihovih imen, poglobljajo občutek, da niso rojeni Amerikanci, marveč inozemci, ki se jih tu le več ali manj trpi. Njihovi prirojeni nagoni, v kolikor jih sploh imajo, se križajo in si nasprotujejo. Postanejo zbegani in neprestano jih trpinčijo, kakor sem že omenil, občutki manjvrednosti. Njihov značaj je mlahav, neuravnovešen in iztirjen.

Občutki manjvrednosti izbijajo na dan na razne načine. Nekateri Novoamerikanci jih sprevržejo v njihovo nasprotje ter postanejo šovinistično patriotični, le da njihov šovinizem ne temelji na nobenem življenjskem čustvu. Je neresen, prazen, obstoji iz samih besed in stremi le za tem, da bi napravil vtis na vladajoči anglo-saški element, s katerim so prisiljeni kosati se; ta šovinizem je še slabši — predvsem za njihove lastne značaje, kakor šovinizem, ki temelji na prepričanju, ali čustva o rasnem ali nacionalnem zaledju. Kjer je pa vsaj nekaj iskrenosti v te vrste „patriotizma“, temelji ta na zgolj le materialističnih predpostavkah, vcepljenih v šoli ali kje drugje, kakor so sledeče: „Amerika je največja država na svetu... Mi imamo največje nebotičnike... najboljši sladoleđ... več avtomobilov, več kopalnih kadi, kakor ves ostali svet skupaj“ in podobno. Ne da bi si bili tega svesti, so ti Novoamerikanci lahek plen za vsake vrste površna, neresna nacionalistična ali fašistična gibanja, ki ne napadajo naravnost druge rase ameriškega prebivalstva; tisoči med njimi pa najbrže ne bi mnogo oklevali, da bi svojevoljno zatajili svoje stariše, zavzeli položaj Amerikancev stare korenine in še služili gibanju, ki hoče strahovati priseljence in njihove otroke na isti način, kakor preganjajo razna gibanja v Srednji Evropi Žide.

Drugi Novoamerikanci zaokrenejo svojo notranjo manjvrednost zopet v drugo smer. Ti postanejo kričavi in surovi. Včasih dejansko antisocialni. Toda dovolite mi, da ponovno poudarim, da ta slednja skupina ni tako številna, kakor splošno smatrajo oni, ki površno pregledajo statistike o zločinih in mladostnih zločincih ali bežno prelete le njihove naslove. Mene preseneča le to, da ni med Novoamerikanci več zločincev in zločinstvenost večja. Dodal bi še to, da tudi šovinisti, ki sem jih gori omenil,

niso tako številni. V obeh teh skupinah skupaj ni mogoče niti 5 odst. Novoamerikancev.

Večina doraslih Novoamerikancev ravno stoji v ozadju, ob strani glavnega življenjskega toka v Zedinjenih državah in sestavlja ogromno armado nevtralnih, politično nerazgibanih državljanov; istočasno kažejo tudi mlajši pripadniki Novoamerikancev, dečki in deklice okoli deset let stari (okrog 12.000.000 jih je sedaj — leta 1938), ki obiskujejo ljudske, cerkvene in srednje šole, nevarne znake, da postanejo enako ravnodušni, nerazgibani državljeni, če se ne bo v tej smeri kaj ukrenilo. Malo je v njih borbenosti in malo kakršnegakoli duha. Večina med njimi upa le na to, kako bi se zrinili naprej in prodrli na kakršenkoli način. Brez živega občutka zaledja, vedno pod vplivom občutka, da so tujci in vsled tega zapostavljeni, hočejo živeti izven glavnega toka nacionalnega življenja Amerike. To še posebej velja za one narodnosti, ki so jezikovno in po svoji kulturi najdalje od anglosaške, zlasti pa še za tiste, ki so poleg tega, da so tuje Anglo-sasom, zatirane in tlačene narodnosti ali so bile še do pred kratkim tudi v Evropi.

Tako zelo razširjena osebna čustva manjvrednosti imajo za posledico resnično manjvrednost v značaju, duhovnosti in telesni strukturi širokih slojev Novoamerikancev. Ni dvoma, da so povprečno otroci priseljencev, če jih primerjamo z njihovimi stariši, na slabšem glede svojih telesnih in drugih lastnosti. Ne morejo n. pr. gledati človeku naravnost v čejo v strahu, kaj bosta stara dva zinila nerodnega ali, da bo sam še slabše pokolenja ali sploh kak družbeno višje stoječi človek v njihovo hišo, se jeze in razburjajo nad svojimi stariši. Svoje kmečke matere silijo, da nosijo moderne frizure, da oblečejo obleke ameriških gospa in nosijo čevlje z visokimi petami, kar vse jih pogosto naredi smešne. Ko pride gost, trepečejo v strahu, kaj bosta stara dva zinila nerodnega ali, da bo sam še slabše govoril angleščino kakor običajno. Njihovega medlega stiskanja rok sem se naravnost bal in me je mrzilo pred njim vso pot od New Yorka do Iron Range v Minnesoti. To stiskanje rok je za mene simboliziralo mučno stremljenje enega dela tega širokega in vedno večjega sloja ameriškega prebivalstva k breznačajnosti, šibkosti duha in moči in k drugim nizkim osebnim lastnostim.

S katerega koli stališča gledamo tedaj na ta problem, od vseh strani se nam prikaže kot važen za Novoamerikance in za Ameriko. 30.000.000 — ali tudi 15 ali 20 milijonov, na katere se moja tukajšnja posplošenja neposredno nanašajo — je veliko število in ta „druga generacija“ bodo (mnogi so že sedaj) očetje in matere tretje generacije in ni izključeno, da bo tekom dveh ali treh desetletij polovica prebivalcev Zedinjenih držav izhajala iz tega novega nacionalnega in kulturnega sloja.

Prevedel Vito Kraigher

OPAZKE OB ROBU »KMETOV«

(Iz delavnice slovenskega prevajavca.)

DR. JOŽA GLONAR

Ko mi je „Slovenska matica“ leta 1928 naročila prevod „Kmetov“, mi je njih pisec že davno bil dobro znan, poleg tega pa tudi težave, ki jih ima prevajavec ob njem. Že leta 1907 sem bil prevedel njegovo „Sodbo“, ki kaže vse značilnosti njegovega stila in jezika. Ko sem ta prevod za ponatisk v podlistku „Avtonomista“ moral revidirati, sem se teh težav ponovno zavedel, tako da sem bil dovolj opozorjen, kakšne težave me pričakujejo ob prevajanju takšne ogromne epopeje, kakor so Reymontovi „Kmetje“.

Kakor pri vsakem prevodu, tako tudi tukaj ni šlo za golo reprodukcijo vsebine, smisla, ampak za transpozicijo notranje melodije, ki zveni v celotnem delu, za to, kar je njegova značilna barva, sok, okus, življenje, duh, prava bit. Prvo opravlja srednješolec, kadar za šolsko ali domačo nalogo predstavlja kak predloženi, tujejezični tekst, za drugo se mora potruditi naš prevajavec, kadar sloveni kako umetniško delo. V njegovem prevodu mora čitatelj zaslutiti vsaj „sled sence zarje“, ki žari v izvirniku, vsaj oddaleč mora začuti melodijo, ki zveni v njem. Ta naloga je tem težja, čim višja je umetniška vrednost izvirnika, čim svojevrstnejši je njegov stil.

Na kratko — zelo preprosto! — bi se lahko reklo, da je pri „Kmetih“ njih največja značilnost „lokalni kolorit“. Povest se godi med kmeti, kmetska je celo njih govorica — ne knjižna — kmetski je ves način gledanja na svet in življenje in njune pojave. Ta problem je že Reymontu samemu delal težave. Po svojem pokolenju je bil bolj meščanski ko kmetski sin, narečje, ki ga govorijo njegovi junaki, ni čisto, v njem je precej nedoslednosti in celo samovoljnih Reymontovih tvorb. Za prevajavca izhaja iz tega, da mora dobro poznati kmetsko življenje in kmetski besedni zaklad, ki mora biti zaradi potrebne enotnosti celotnega dela tudi sam v sebi kar se da enoten. Da bi meščanski otrok takemu delu ne bil kos, se lahko reče kar v naprej.

Slovenskemu prevajavcu dela pri tem še težave dejstvo, da Slovenci nimamo narečja, ki bi bilo za knjigo legitimirano. Naše narečje je doslej samo sredstvo humoristike — odkod in zakaj, je poglavje zase — zato za prevod tako skozi in skozi resnega dela ni bilo porabno. Tudi ob vseh drugih težavah nisem mogel in smel tvegati eksperimenta, ki bi lahko čitatelje pri uživanju oviral in tako bil na škodo delu samemu in njegovi učinkovitosti. Zato sem se odločil za svoje domače narečje — edino, ki ga res poznam — iz njega pa sem vzel samo njegov besedni zaklad. Če sem se bal, da bo ta ali ona beseda na našem zahodu manj umljiva ali celo neumljiva, sem se vendar tolažil, da bo mogoče iz celotne situacije nanjo padlo toliko luči, da čitatelj, ki mu kmet in njegovo delo nista popolnoma tuja, ne bo v nejasnosti, za kaj gre. To zadeva v prvi vrsti terminologijo kmetskega dela in orodja. In ko sem moral opisovati zapleveljeno njivo ali polje, sem po njem natresel brez posebnih pomislekov našega domačega plevela, ker sem si mislil, da prevajam pač Reymontov roman, ne pa na pr. kakšnega botanika Rostafinskega. Enako je bilo s pesmimi, ki jih je posebno v I. delu mnogo. Kjer se je le dalo, sem na njihovo mesto postavil domače, slovenske verze, če so le bili primerni situaciji in občutju. Drugod sem se potrudil, kakor sem pač vedel in znal, in pri tem na lastni koži občutil, kako bridek je kruh slovenskih pesmarjev.

Da je to moje stališče pravilno, je pokazal uspeh. Že sam založniški, ki je naravnost rekorden. Kje pa je med nami enako delo, ki bi se ga bilo, kakor I. dela „Kmetov“, v petih letih prodalo 5000 izvodov, tako da je bila že 1934 potrebna nova izdaja! Osebnostno povpraševanje me je ponovno prepričalo, da besedišče prevoda ne Kranjcem ne Primorcem ni delalo težav, največje veselje pa mi je naredil kritik „Mladike“, ki je (1930, 269) zapisal, da so „Kmetje I.“ „knjiga, kakor da je pri nas in za nas spisana v izvorniku in ne prevedena“. Nedslednosti, ki so jih kritiki omenjali, izhajajo iz raznih vzrokov. Pri prevajanju I. dela sem se dal nekoliko zbegati Matičinemu recenzentu, monsignoru Debevcu, ki se na pr. z „gruško“ nikakor ni mogel sprijazniti — kdor ga je poznal, ve, kako težko je bilo temu možu v kakšni reči ne ustreči! Ostale tri dele pa sem poleg mnogih drugih opravkov prevedel v dveh letih. V največji meri pa tičijo te težave že v delu samem.

To se da pokazati na nemškem prevodu, po katerem so mnogi Slovenci to delo spoznali mnogo prej, ko po slovenskem, in katerega sem — kakor tudi francoskega in češkega — v raznih težavah povpraševal za svet. Oskrbel ga je Jean Paul d'Ardeschah, toda za tem francosko-tatarskim imenom se skriva poljski diplomat Jan Kaczkowski.¹⁾ Kakšno in odkod je nemško narečje, ki ga prevajavec tukaj rabi, in v koliko je pravilno, ne morem reči. Jasno pa mi je, da je v katerem koli nemškem narečju nemogoče beseda „direktemang“ (I., 62 in še drugod), ki jo prevajavec dene v usta Nejkca Kozla, tega značilnega Reymontovega „Krvavlja“.²⁾ Ta beseda je značilna za besedišče meščanskih polizobražencev, prav tako kakor „Amüsemang“ (II., 136), ki je prav tako in iz istega razloga nemogoče v ustih takšnega kmetskega veljaka, kakršen je Borina. In prav tako je vseskozi literarna in literatska, žurnalistovska beseda „anpöbeln“ nemogoča v ustih uboge, preproste podeželske kočarice (II., 221).

Pa še nekaj opazujemo ob primerjanju nemškega prevoda z izvornikom. Manjkajo mu celi stavki, včasih celo važni odstavki. Tako manjka na pr. stavek „Sama bom šla po tega brezsrčneža v graščino“ (II., 214 v slov. prevodu), ki manjka tudi v francoskem prevodu, a ga češki ima. Ali na pr. tako pomembna označba (II., 218): „da je v njunih dušah vzcvetel čudežni cvet, presveti cvet vere in zanosne molitve, da sta tonila prav na dno čudenja in zazabe“. Ali za Anthovo razpoloženje tako značilni opis (II., 251): „da ga stiskajo in vežejo z vezmi, da se že ne more več ganiti, niti kričati niti pobegniti; naslonil se je na drevo in ves zmeden poslušal, kako od hiš, iz vseh senc, s polj, celo izpod neba padajo nanj stroge, karajoče besede, kako vstaja vse ljudstvo zoper njega“. Stavek (II., 258): „In samo norec bi v marcu podiral les za stavbo...“ stoji sam zase kot odstavek, zato je psihološko mogoče, da ga je ali prevajavec ali

¹⁾ Prim. T. Debeljak: Reymontovi „Kmetje“ v luči književne kritike. V Ljubljani, 1936. Str. 37. — To lepo študijo priporočam vsakomur, kdor hoče zvedeti kaj več o Reymontu in njegovih „Kmetih“.

²⁾ Čudim se, da se Koštical, ko je (Ljubljanski zvon 1929, 698) iskal predloge in vzorce za Jurčičevega „Krvavlja“, ni spomnil tudi tega Reymontovega, ki mu je takrat pač že prišel pred oči. Neglede na to, da bi se pri obeh, tako pri Reymontu kakor pri Jurčiču, dalo misliti na kak skupni vir, pa naj bo že Bulwer ali kdo drugi, treba vendar premisliti, da se takšni „originali“ lahko najdejo v določenih razmerah povsod po svetu, in da treba biti previden, čeprav gre v tem primeru za priljubljeno „šaržo“ romanopiscev, če hočemo kaj zanesljivega reči o kakem vplivu ali odvisnosti.

stavec z očmi preskočil, drugačna pa postane stvar, če opazujemo, kako močno so v III. delu v nemškem prevodu skrajšani ravno cerkveni obredi. Človek ugrablje to in ono: ali je prevajavcu manjkala nemška terminologija za te obrede, na pr. pri procesiji,³⁾ ali pa si je (on ali mogoče založnik) mislil, da bodo ti opisi za — pretežno protestantske! — nemške čitatelje premalo zanimivi, utrudljivi, pa jih je zato namenoma izpustil (črtal?), kdo ve? Najprej bi se dalo to misliti ob izpuščenih ali omiljenih psovkah na nemške „prišleke“ koloniste v IV. delu. Naj bo stvar že tako ali tako, jasno je, da nemški prevod ne daje popolnega Reymontovega teksta.

Priznati pa moram, da me je v enem primeru nemški prevod, čeprav izvirnik nikakor ni težko razumljiv, vendar zapeljal. V II. delu mora na str. 204 stati „... in ker so ga spoznali, čeprav je bil tako shujšan...“ Enako bo treba v novi izdaji popraviti III., 294 „Rihtar vas je imenitno potegnil!“

Kritiki ob oceni prevoda niso štedili s hvalo. Grahor (Modra ptica 1930, 278) je zapisal, da je prevajatelj „vsebinsko avtorju zvest, da prevaja iz polne duše“, in v „Ljubljanskem zvonu“ 1932, 246: Ob sedanji delitvi prevodov moram Glonarjevega imenovati slovenitev“. Očitkov ni bilo ravno preveč in prehudih, če se pomisli, kako obsežno in težavno delo je bilo treba opraviti. V glavnem je šlo za besedje, za posamezne besede, vidi pa se, da je novo delo, svojevrstno povrh vsega, dalo priliko, da se je pri nas pisalo o literarnih problemih, ki so nam bili dotlej neznani. Tako je Breznik prav o priliki „Kmetov“ (Dom in svet 1930, 28—32) napisal zanimivo razpravo „Jezik v kmetški povesti“. Prezrl pa je pri tem, kakor svoje dni Debevec, da nikakor ne gre ocenjevati roman z merilom, s katerim se merijo domače in šolske naloge srednješolcev, da zgodovinski podatki nimajo prave teže za živo sedanost in njeno občutje, da na pr. trditev, da so izrazi, kakor „regirati“, „štamperl“, „štibelje“, „storija“, „larifari“, kakor pravi, „nizki“, ali celo „neokusni“, ni ne zgodovinsko podprta ne filološko opravičljiva. Gre marveč za to, ali je v danem primeru beseda umestna ali ne, ali je primerna situaciji in vsemu, kar je v njej in okoli nje. Kajpada mi je poleg našega, domačega „štamperla“, ki ga je Meringer počastil celo z etimološko razlago, znano tudi „šilce“, ki ga tudi mirno zapišem, kadar se mi ne zazdi preveč literarno, umetno. Za literarno vrednost mojega prevoda so taki očitki prav toliko odločilni, kolikor dokazi napak v narečju, ki jih je o izvirniku nabral poljski filolog Nitsch, za umetniško vrednost Reymontovega dela.

Treba bi bilo preresetati posamezne očitke — pa bo boljše, da opravimo še nekaj načelnega. Občutek za mejo med knjižnim jezikom in živim govorom, narečjem, je pri raznih ljudeh različen. Največja razlika bo med človekom, ki je zasut od zgodovinskega gradiva, in onim, ki z odprtimi ušesi živi med svojimi rojaki, med človekom, ki poučuje normativno, šolsko slovnico, in onim, ki se ob prevajanju najrazličnejših predlog trudi, da bi reproduciral tudi njih svojevrstni zvok, ne samo njih okostje.

Priznati moram, da me je včasih strah pred preočitim, prehudim narečjem zapeljal, da sem opustil besedo domačega narečja, ki na zapadu ni znana, pa je sorodna s poljsko! V spominu mi je do danes ostala samo ena — ob prevajanju se mi je namreč godilo kakor Chopinu, ki je večkrat tožil, koliko not mu med igranjem pade pod klavir, ne da bi jih pozneje mogel zopet najti. Tako

³⁾ III., 299 piše „Priester“, kjer bi bil moral kratkomalo zapisati „Pfarrer“!

sem (III., 259) mirno zapisal: „da se njena krava č o h a (p. cohać się) ob hišnem oglu“, pozneje (IV., 183) pa sem že imel pomisleke, ker sem lepo krenil nazaj v knjižni jezik in zapisal, da „se nekaj drgne po oglu kočé“. Mari bi se bil rajši ravnal po Koblarju, ki si je (Dom in svet 1929, 218) želel v prevodu še bolj barve narečja. In „podvalji“ (III., 254) so ravno tako primer nepotrebnih pomislekov. Mogoče so me pri tem tudi nekoliko zapeljale „podvaliny“ v češkem prevodu. Čeprav sem namreč vedel, da ta izraz velja samo za oni dve mogočni debli, ki nosita vso konstrukcijo lesene preše za sadje in grozdje, da torej v tem primeru niso ravno dobri, so se mi za čitatelja zdeli vendar nekoliko bolj umljivi, ko bi bil naš „pódsek“, ki se sicer tako čudovito sklada s poljskim „przycies“. Priporočam ga našim tehnikom, kadar bodo iskali izraza za nemški „Unterbalken“ ali „Mauerschwelle“, da ne bodo zopet ustvarili kakšne „po-brunčane poti“. Pa brez zamere! —

Recenzenti, ki so mi očitali prepogosti „pa“ in „pač“, so prezrli nekaj bistvenega. „Lokalni kolorit“ izvirnika se ne kaže samo v narečju, ki je njegova najbolj vidna stran, ampak tudi v epičnem tekstu, posebno v opisih narave, ki nikakor ne kažejo one stroge sintaktične logičnosti, s katero bi bil kak klasični filolog, kakor Sovre, zadovoljen, ampak se široko, parataktično razlijejo, včasih preko cele strani. To epično širino, ležerno brezskrbnost ljudske govornice je bilo treba tudi v prevodu ohraniti, čeprav ni bilo lahko. Tega se je tudi nemški prevajavec zavedal; iz težav, na katere je pri tem naletel, pa si ni mogel drugače pomagati, ko da je uvedel novo ločilo: „/“. In tukaj je po znanem primeru „Pa sem rekla pa sem šla“ ta nesrečni „pa“ — ki ga v višjem, knjižnem jeziku sicer nadomešča „ki“ — dobrodošel pomoček, naravnost edina rešitev.

Kritik, ki mi je podrgnil pod nos, zakaj v pregovoru „kakšno deblo, takšen kij, kakšna mati, takšna hči“ nisem zapisal pravilno po knjižni slovenščini: „Kakršno deblo, takršen kij, kakršna mati, takršna hči“, pač ni razmislil posledic, ki bi iz tega nastale. Bral je stavek samo z očmi, s šolsko slovnico v roki, ne pa tudi z — ušesom! In tukaj pridemo na nekaj, kar je bolj važno, ko posamezne besede, a prav zaradi tega tudi neprimerno bolj težavno. Namreč ona „notranja melodija“, o kateri sem že govoril, ki je živec vsakega besednega umotvora, ki jo torej mora vsak prevajavec posneti, če se mu naj ne očita, da je njegovo delo, če že ne naravnost falzifikat in potvora, navadno rokodelsko opravilo povprečnega banavza. Seveda pa mora tak prevajavec to melodijo najprej sam ujeti v lastna ušesa, to je prvi pogoj. Toda čim jo je ujel, se mu ni več treba skrbeti za primerne besede — prišle bodo same, kakor Puškinu rime.

Priznati moram, da mi je največ skrbi, preglavec in truda, več ko vse drugo, delal preprosti stavek, s katerim se začne 1. poglavje IV. dela: „I tak się ano było zmarło Maciejowi Borynie.“ Na prvi pogled je njegova vsebina zelo preprosta, namreč gola, suha vsebina: Matej Borina je umrl, pa konec besedi. Kje neki! Saj stavek ne pravi, da je Matej Borina umrl, ampak ono, kar „se mu je umrlo“, je prišlo od zunaj nekod nad njega, abstraktno, neotipljivo, absolutno, neosebno, zagonetno, kakor vse, kar je izven človeka, a ima nad njim vendar tako moč, da ga kratkomalo pokonča. In prisluhnite samo stavku in njegovi kadenci, njegovi notranji melodiji: kako počasi izzveneva in zamira, prav kakor mož, o katerem poroča. Pa si je Reymont privoščil še posebno reč, ki pri njem ne more biti brez pomena. Saj se pri njem 1. poglavje IV. dela prav za prav ne začne s tem stavkom, ampak z vrsto praznih črt, ki stojijo pred njim. Nekaka pavza naj bodo, dvignjena roka dirigenta, opozorilo: zdajle pride, ampak nekaj posebnega!

To je bilo treba na neki način povedati tudi v slovenskem prevodu. Zaenkrat pa je bilo še časa dovolj. Prvič se je v Matici govorilo o izdaji Reymonta leta 1919, toda predno je izšel I. del, je preteklo natanko deset let. Ves ta čas sem ta težki stavek nosil s seboj v glavi, kakor robec v žepu, in še mučil ž njim. In ob vsaki prosti uri sem obračal Reymonta, se trudil z njegovo umetnostjo in za poskušnjo priobčil dvoje epizod, božični večer v „Jutru“, Borinovo smrt v „Slovcu“. In ko je bilo nazadnje res treba sesti k mizi in začeti prevajati, sem bil ves poln in prežet od Reymonta, kakor goba od morske vode. V najhujših pasjih dneh sem slovenil njegovo „Zimo“, pa me je ob tem tekstu v resnici stresalo in zeblo. Vse to je prav fino zaslučil oni moj recenzent, ki je tako lepo zapisal, da sem prevajal „iz polne duše“.

Da bo vse tukaj povedano nekako bolj jasno, naj navedem še en primer iz lastne prevajateljske prakse, ki nam je bližji in ga je lažje kontrolirati. Ko sem za svoje „Slovenische Erzähler“ prevajal Cankarjeve „Moje izbe“ (Zbrani spisi XIX., 222 — Dom in svet 1920, 3), mi je največ preglavic delal zadnji stavek: „Dolgo in težko bom spal, hudo bom sanjal; toda spal bom doma.“ Posebno zadnje štiri besede so, prav zaradi tega, ker stoje na koncu, posebno kočljiva zadeva. Nič lažjega, bo kdo rekel, posebno oni, ki ne ve, kako salamensko težko je Cankarja prevajati v nemščino. Kajpada bi se lahko reklo „aber ich werde zuhause schlafen“, toda ta stavek niti od daleč ne podaja smisla Cankarjevih besed in zveni naravnost banalno, trivijalno. Kar pa je glavno: ta prevod bi ne podal notranje melodije Cankarjevega stavka.

Ta melodija je bistveno različna od melodije zgoraj navedenega Reymontovega stavka. Če se zavedamo, da naglaša poljščina predzadnje zloge besed, pa si oba stavka preberemo drugega za drugim, bomo videli, da ima Reymontov stavek padajoči ritem, Cankarjev pa rastočega. Reymontov izzveneva, umira, Cankarjev raste, se dviga, Reymontov je izraz konca, Cankarjev vrha, nade, optimizma, pričakovanja. In prav prej navedeni nemški prevod bi s svojim enako padajočim ritmom potvoril notranjo melodijo Cankarjevega stavka. Čeprav namreč Cankar ni študiral ne latinščine, ne grščine, kakor tudi ni verjetno, da je kdaj kaj čul o antični „clausuli“, je kot pravi umetnik imel čudovito uho za notranjo melodijo slovenskega stavka. To melodijo je treba tudi v prevodu ohraniti, in zato sem onemu stavku v nemškem prevodu dal rastoči ritem — nevede! Stalo me je precej truda; če zna kdo boljše, pa naj poskusi.⁴⁾

Še eno reč bi ob tej priliki rad povedal. Ko je I. del „Kmetov“ šel med ljudi, sem se bal viharjev, groma in strel. Samo pomislite, ljudje božji! V romanu se opisuje — da ne govorimo o čem drugem — kako vaški župnik pase svoje konje v tuji detelji, pa pri tem lepo brevir moli. In ne samo enkrat! Pa ni bilo prav nič hudega. To mi je bil dokaz, da smo v zadnjih desetletjih vendarle nekako dorasli in dozoreli, tako da naš želodec in naši zobje prenesejo tudi že kaj drugega, ne samo močnik in mlečno kašo, s katero so nas nekdaj, otroke in odrastle, pitali.

In tudi zato je bilo prijetno pisati te opazke ob robu slovenskega prevoda „Kmetov“.

⁴⁾ Prim. Dr. J. Debevec, Čas 1933/4, str. 49.

FRANCIJA PO SEPTEMBRSKIH DOGODKIH

DR. VITO KRAIGHER

Jules Romains se je v svojem otvoritvenem govoru na Kongresu P. E. N. klubov vsega sveta v New-Yorku v maju letošnjega leta dotaknil tudi lanskih septembrskih dogodkov in je pomen sestanka v Monakovem označil s sledečimi stavki:

„Pomen tega dogodka lahko vidimo v tem, da služi za primer, ki je pokazal, da do poslednje minute ne smemo obupati nad mirom, pod pogojem seveda, da oni, ki ga žele rešiti, resnično streme za tem z vsem svojim bistvom. V ravnanju nekih državnikov, ki so jih tedaj in kasneje v njihovih državah ostro kritizirali, sem občudoval — in občudujem še danes — neko vrsto heroizma miru, ki je za samoljubje gotovo težji kamen preizkušnje, kakor heroizem v vojni. Njihovega mnenja sem, da je v slučaju, če se lahko zmotim dvakrat, za srčnega in vestnega moža bolje tvegati tako zmoto, ki podaljša trajanje miru, ali če hočete z drugimi besedami: bolje je tvegati vojno nekoliko prekasno, kakor žrtvovati mir prezgodaj.“

„Razen tega smo tedaj lahko sledili izrazom javnega mnenja v državah, kjer je to običajno primorano k molku: njihov drget ob zadnji minuti pred grozotami preteče vojne, njihovo nepopisno veselje — to pot ne zapovedano od zgoraj — za mir, ki se je vrnil. To so bila nepričakovana in dragocena odkritja, ki jih ni nihče pozabil in ki še danes leže z vso svojo težo na dogodkih, ki se odigravajo in ki se bodo še odigravali v bližnji prihodnosti.“¹⁾

To je eden redkih glasov, ki še danes daje septembrskim sklepom blagodejen pomen, dočim jih njegovi tvorci sami omenjajo vse manj in manj. Malo potem, ko je gornji govor došel do nas, je prišla iz Nemčije vest, da je minister za propagando s posebnim odlokom v Uradnem listu prepovedal nadaljnje razpošiljanje dopisnic, na katerih je slika obeh odločilnih državnikov pred dvorcem Godesberg.²⁾

Monakovo je mrtvo in ni mrtvo. Mrtev je duh, ki so ga takrat skušali uveljaviti v svetu predstavniki štirih evropskih velesil, duh absolutne podrejenosti malih narodov interesom velikih sil. Ta poskus so trenja med slednjimi samimi v pičlih nekaj tednih razblinila v nič. Živ pa je še odjek onih usodnih sklepov v zavesti javnosti vseh narodov, občutek, da se je takrat zgodilo nekaj, kar nima primere v zgodovini mednarodne politike in njene morale. Malo je danes ljudi, ki bi se priključili mnenju Julesa Romainsa in njegovemu tolmačenju septembrskih sklepov. Res je, narodi so se 28. 9. 1938 oddahnili in se predali trenutnemu veselju, vojna nevarnost je minila, toda kmalu, presenetljivo kmalu so spoznali in uvideli, da se pričakovanje, ki so ga stavili na oni usodni dogovor, ni izpolnilo.

Vsekakor bi monakovskemu dogovoru — tudi mir ga nekateri nazivajo — zaman našli primere v svetovni zgodovini. Tako po njegovi vsebini — suverena država odstopa brez boja in nepremagana najvažnejše predele svojega ozemlja sosednji državi obenem z obrambnim pasom, ki jo je veljal milijarde — kakor tudi po kratkotrajnosti njegovega sklepanja in trajanja njegove veljave ter končno po globokosti učinka na mednarodno mišljenje in razpoloženje.

Vsebine ne bomo analizirali, vsi jo predobro poznamo in neizbrisno se nam je vtisnila v spomin. „Mir“ je bil sklenjen v nekaj urah — mesto bliskovite vojne (Blitzkrieg) so doživeli narodi bliskoviti mir (Blitzfriede)³⁾ — v nekaj urah je bila za-

¹⁾ Po „Tempsu“ z dne 10. 5. 1939.

²⁾ Po „Večerniku“ z dne 20. 5. 1939.

pečatena usoda najkulturnejšega naroda v srcu Evrope in med Slovani. Ta žrtev bi naj bila uvod v nov mir v Evropi in svetu, v novo razdobje stalnega in nemotenega miru. Toda tudi ta iluzija je bila pokopana v nekaj dneh. Čim so dospeli tvorci sporazuma v svoja predsedništva vlad, že je vsak hitel podpisavati in izdajati dekrete, ki naj pospešijo proizvodnjo sredstev za narodno obrambo na suhem, morju in v zraku. Oborožitvena tekma je zavzela dosihdob v svetovni zgodovini še neviden tempo. Narodom vsega sveta je takoj postalo jasno, kljub vsem diplomatskim mirovnim izlivom pred predstavništvu v posameznih državah podpisnicah sporazuma, da gre le za premirje in ne za mir.

Učinkovit in globok pa je bil vpliv začasnega sporazuma ravno vsled vseh gori nakazanih izrednih okolnosti na mišljenje in zavest svetovne javnosti, na vsakega posameznega zavestnega individua v kateri koli državi na svetu. Ta v nekaj urah sklenjeni in v nekaj dneh pokopani „mir“ se je zagrizel v zavest milijonov ljudi, jim zmešal vse pojme o mednarodni morali, poštenosti, zvestobi, dani besedi ali garancijah, kakor to nazivajo diplomati, in zapustil v vsakem občutek osramočenosti in nezaupanja.

Francija je imela pri tej politiki, ki je privedla tako daleč, ogromen delež, zato je imelo Monakovo na njeno javno mnenje najsilnejši učinek. V njenem tisku, ki je popolnoma svoboden, je prišla do izraza popolna brezglavost, brezcilnost in neusmerjenost francoskega javnega mnenja in njegovih glasnikov ter predstavnikov. V isti sapi in v istem stolpcu se je sporazum koval v nebo in preklinjal. Vse stranke so bile notranje razcepljene v pro- in contra-monakovske frakcije. Parlament je sicer to politiko odobril z veliko večino, toda v glasovih proti nji je bila združena vsa skrajna levica z nekaj glasovi s skrajne desnice. Navidezna enodušnost ostalih se je takoj po odgoditvi parlamenta razblinila v notranji razcepljenosti vseh ostalih strank, ki je udarila takoj na dan. Stranka Daladierja in Bonneta je zašla v ostro krizo, ki jo je s težavo prebrodila na svojem kongresu koncem oktobra lanskega leta v Marseillu. Najhujše pa so bile trzavice pri socialistih. Blum, prej ožigosan kot oportunist, je naenkrat stal na levem krilu stranke, roko v roki z Zyromskim, ki mu je bil do tedaj v politiki napram Španiji najostrejši nasprotnik. Na drugi strani je s precejšnjim delom stranke stal Paul Faure, ki je zagovarjal sporazum in se celo izrekel za nove take sporazume s totalitarnimi državami, če bi bila to edina rešitev za svetovni mir. Stranka je na svojem kongresu za božič 1938 sicer ohranila svojo enotnost, organizacijsko, notranje je pa še danes razcepljena v ti dve precej enako močni frakciji, kar jo silno slabi, zlasti v njenih stališčih, ki jih zavzema do zunanje politike in jim jemlje polovico njihove vrednosti in vpliva.

Sčasoma so se izkristalizirala v francoskem javnem mnenju razna stališča do Monakovega, ki jih bomo skušali na kratko podati in označiti. Na pro-monakovski strani, torej pri onih, ki so postopanje Daladierja in Bonneta odobraval in odobrili, moramo razlikovati dve krili.

Prvo, najbolj konservativno, okoli zunanjega ministra Georgea Bonneta, ki je, kar se Francije tiče, pravi tvorec tega sporazuma, dočim je bil Daladier le lutka v njegovih rokah, ki je izvrševal, kar je Bonnet nasnoval. Okoli slednjega so se zgrnili visoka diplomacija, znanih 200 francoskih družin in skoro vsa desnica v parlamentu.

Septembrski sklepi so po mnenju te skupine nujna posledica zmotne povojne

³⁾ Alfred Fabre-Luce: „Histoire secrète de la conciliation de Munich“ Paris, Grasset, 1938.

politike Francije in Anglije, zlasti pa prve. Ta politika je obstajala v tem, da sta obe zapadni velesili vedno z besedami in na papirju bobneče branili postojanke, ki jih stvarno nista nameravali braniti.⁴⁾ To je imelo za posledico, da so zavezniški narodi zgubili drug za drugim vero v njihovo besedo, razen ČSR, ki je zato tudi postala žrtev svojega zaupanja. To odkrito priznanje neiskrenosti francoske povojne politike preseneča s strani, ki je to politiko ravno ves čas vodila. Saj je znano, da na vodstvo zunanje politike posameznih držav nimajo toliko vpliva poedini zunanji ministri, razen onih redkih, ki so izrazite, močne osebnosti (Briand) kakor stalni kader diplomatov, ki se ne izmenjava, ampak ostane leta in leta na svojih mestih in dejansko drži vse niti zunanje politike v svojih rokah. Od njihovih informacij zavisi odločitev trenutnega zunanjega ministra. V gornji ugotovitvi tega kroga, ki zagovarja sporazum, je dejansko mnogo resnice. Francija je ves čas po vojni vodila proti weimarski Nemčiji imperialistično politiko in jo obkroževala s svojimi zavezniki v srednji, vzhodni in jugovzhodni Evropi, da bi z njimi preprečila vsak ponoven dvig in razmah Nemčije, tudi zgolj ekonomski v kateri koli smeri. Kakor znano je imel nemški vodja spricho te politike zatiranja in plenjenja nemškega naroda lahek posel, da se je potom propagande povzpел na oblast. Ko pa je nastopil on vlado, je bila Francija prva, ki je pred njim kapitulirala: marca leta 1936. je desničarska vlada Flandina brez odpora dopustila, da je nemška vojska zasedla demilitarizirano cono ob Renu. Dvomljiva vrednost francoskega zavezništva za narode v vzhodni in jugovzhodni ter srednji Evropi je s to prvo kapitulacijo izbila na dan. Francija jih je sklepala zato, da je strahovala in ovirala Nemčijo, ne pa zato, da bi branila male države v tem predelu. Septembrski sklepi to neodkritost diplomatske Francije, ki stoji od francoskega naroda enako daleč kakor diplomacija pri drugih narodih — tu je francoska demokracija brez vpliva — najbolj jasno izpričuje.

Drugo presenetljivo priznanje, ki izhaja iz te, gotovo o zakulisnih igrh diplomacije v septembru 1938 najboljše informirane skupine, je, da je že v Londonu od 16. do 18. septembra 1938 bilo sklenjeno, da se na vsak način doseže mirna rešitev sudetskega vprašanja, ki se v oficialnem komiteju o tedanjem sestanku francoskih in angleških državnikov z dne 19. septembra naziva že „čehoslovaško vprašanje“, in da se uporabi „za splošnejšo utrditev evropskega miru“.⁵⁾ Že tedaj sta Chamberlain in Bonnet sklenila, da bosta to vprašanje izrabila za pogajanje z avtoritativnimi silami za ureditev vseh vprašanj, ki so bila med obema skupinama evropskih velesil tedaj sporna. Zametek Monakovega moramo tedaj videti že v sestanku Daladierja in Bonneta s Chamberlainom in Halifaxom v Londonu od 16. do 18. septembra. Francija je kljub temu teden dni kasneje mobilizirala (24. septembra) 1,000.000 mož. Toda tu je šlo le še samo za čim častnejši izhod za Francijo „pour sauver la face“,⁶⁾ da bi se vsaj navidezno pred Čehi in svetovno javnostjo zbudil vtis, da je bila na strani Francije resna volja pomagati Čehom, dasi je dejansko bilo vse le „la couverture d'une rédition déjà décidée“,⁷⁾ le mera, ki je skušala za nekaj časa prikriti, da je bila kapitulacija že odločena stvar. Toda to je imelo še drug učinek: vojna je postala vsem Francozom otipljivo

⁴⁾ Alfred Fabre-Luce „Histoire secrète de la conciliation de Mûnich Paris, Grasset 1938“.

⁵⁾ „Un réglemant plus général dans le-intérêt de la paix europeenne“, cit. po A. Fabre-Luce, l. c. stran 49.

⁶⁾ A. Fabre-Luce, l. c. 69.

⁷⁾ istotam

blizu, saj jih je 1.000.000 že stalo pod šlemom s puško ob nogi, kakor se danes to običajno izraža. V tej atmosferi skrajne napetosti je postalo popušcanje in koncesije, ki so se prej zdele nečastne, neznatne in nepomembne ter lahke. Olajšanje, ki je sledilo po Monakovem z demobilizacijo, je potegnilo vse za seboj. Razen tega je že skozi celi teden francosko-angleška propaganda širila, da gre bolj za princip, da se spor mirno uredi na konferenci, kakor pa, da se kaj doseže. Ker je končno res prišlo do sestanka, je izgledalo, da so zapadne sile uspele, pa čeprav je bila konferenca v bistvu sklicana le za to, da pristaneta Anglija in Francija na zahteve v Godesbergu, kar se je dejansko tudi zgodilo. „Francija je pristala ob zvokih marseljeze“.⁸⁾ Daladier, ki je, še predno je vstopil v avijon, s katerim je odletel v Monakovo, zatrdil svoji okolici: „Ne bom popustil“⁹⁾ se je vračal s popolno kapitulacijo v žepu, a bil sprejet v triumfu, kakor zmagovalec. Igra diplomacije je uspela tedaj popolnoma.

Tako nam v glavnem odkrivajo, s precejšnjo dozo cinizma, glasniki one skupine v Franciji, ki je bila za sporazum kot tak brez pridržka, mnogo podrobnosti izza kulis septembrskih dogodkov, ki vse dokazujejo, da je šlo od vsega početka za kupčijo med velikimi in je bila glavna skrb v tem, da se to čimbolj zakrije pred domačo in svetovno javnostjo. Kulise (mobilizacija) so veljale samo za Francijo 8 milijard frankov; nič ne de, da je le videz rešen in naši stolčki utrjeni in varni še za nekaj časa, 8 milijard bo plačal francoski narod, celotno kupnino pa njegov bivši zaveznik. Zaman iščemo pri tej skupini kakih načelnih razlogov za kapitulacijo, vsled doseženega uspeha se jim niti fraze o rešenem miru ne zde več potrebne. Take vtise zapušča cit. delo A. Fabre-Luceja, ki odkriva karte te prve skupine francoskega javnega mnenja, ki se je izrekla za sporazum.

Druga skupina, v glavnem radikal-socialistična stranka, razen njenega levega krila in v L'Oevre-u, glasilu stranke, njegove diplomatske urednice, znane Madame Genéviève Tabouis, ter večji del socialistov, je drugače reagirala na septembrske sklepe in njene usodne posledice za Francijo. Zatekla se je iz Evrope v svoj francoski kolonialni imperij: Pustimo srednjo in vzhodno Evropo ter Balkan komur koli, kaj nas briga, sporazumimo se z vzhodno sosedo ter ji pustimo prosto pot na vzhod, za ceno, da nas ona pusti pri miru, mi si pa uredimo končno svoj kolonialni imperij, ki smo ga do sedaj zanemarjali radi našega zapletanja v evropske zadeve, ki nam niso donšale nobenih koristi(!) in so jih uživali le drugi. To bi bilo v bistvu stališče te skupine, ki se je ponavljalo zlasti tudi v glasilu stranke Daladierja, v L'Oevre-u cel oktober in november tja do klicev: „Tunis, Korzika, Suez, Djibouti“ v italijanskem parlamentu začetkom decembra. Tedaj je sledilo streznenje in „povratak v Evropo“.

Katastrofa, v katero bi zapadla Francija radi CSR, če bi ne prišlo do Monakovega, bi bila, po mnenju te skupine francoskega javnega mnenja in njegovih glasnikov, absurdna.¹⁰⁾ Prvi krivec, da je Francija prišla l. 1938. v tako nemogoč položaj, je Clemenceau s svojo strateško politiko iz l. 1918. Clemenceau je postavil že tedaj osnove za strateški sistem Francije, ki bi ji naj prinesel gospodstvo nad kontinentom, ki pa je dejansko vzbujal odpor in pripravljaj revanžne vojne.¹¹⁾

⁸⁾ istotam str. 108.

⁹⁾ l. c. str. 97.

¹⁰⁾ Pierr Dominique: „Après Munich. Veux tu vivre ou mourir?“ Paris Stock 1938, stran 16.

¹¹⁾ P. Dominique l. c. stran 19.

Mesto da bi se vsa posvetila svojemu kolonialnemu imperiju, je Francija po vojni raje igrala vlogo žandarja v Evropi. Monakovo je končni rezultat te politike, ki jo je vodila Francija, povrh vsega še nedosledno, od trenutka dalje, ko je nemški vodja prevzel oblast. Z nastopom avtoritativnega režima v Nemčiji se je Francija iz strahu pred njim vrgla v naročje boljševiške Rusije in tako prišla med sovjetsko-nemške mlinske kamne. Končna posledica te politike bi bila uničenje Francije in Evrope v vojni med tema dvema ideologijama. V septembru 1938 smo bili le dve pedi oddaljeni od te katastrofe. Kaj se je treba Franciji izpostavljeti takim nevarnostim? Kaj se Francozi sploh mešajo v evropske zadeve? V Evropi ima Francija svoje definitivne meje, vsi Evropanci, ki se čutijo Francoze, so v njenih mejah. Večino teh tvori morje. Francija je tedaj izrazito pomorska dežela. Kot pomorščaki so se Francozi tudi že izkazali. Saj so zgradili kolonialni imperij, ki pokriva enajstino zemeljske oble in je tretji po svoji velikosti (Britanski imperij 35,7 mil. km², Rusija 21,2, Francija 12,3), po številu prebivalstva pa 5. na svetu (Anglija 495 mil. prebivalcev, Kitajska 422, Rusija 170, USA 137, Francija 107).

Res je v Evropi od leta 1933. dalje znova zrastle Nemčija s silno armado in velikim dinamizmom, toda okrenjena je na vzhod. Francije ne ogroža in priznava stalnost njenih meja, vstevši Alzaško in Loreno, ki se jima je odpovedala. Zato je vsaka politika francoske intervencije za kogar koli na kontinentu napačna in za Francijo škodljiva. Res je, Nemčija pri svojem prodiranju na vzhod končno lahko trči tudi ob francoske interese v Siriji, toda to je še daleč. Predno pride do tega, mora ukloniti s poti še prej Poljsko, Rusijo, Anglijo in celo Italijo. Francija je šele na 5. mestu. O vsem tem se je do septembra 1938 mogoče še dalo razpravljati, po Monakovem pa ne več. Od tedaj sta „oba naroda, francoski in nemški, obrnjena s hrbtom drug proti drugemu ter slišita in sta pripravljena slediti in tudi že sledita dvema klicema iz nasprotnih strani, za enega prihaja klic iz ravnin na vzhodu, za drugega klic iz imperija in z morja“.¹²⁾

To so razglabljanja te druge skupine. Nadaljnja njena opevanja prednosti imperija in koristi izključne orientacije v imperij nas ne zanimajo na tem mestu. So tipični izraz razpoloženja velikega dela francoskega javnega mnenja takoj po sporazumu, ko je iskal poprečni Francoz rešitve iz silne moralne depresije, ki se ga je polastila, ko se je iztrezil od prvega navdušenja nad „rešenim mirom“, kjer koli izven prostora, kjer ga je udarec v obraz zadel in doletela sramota.

Tretja skupina francoskega javnega mnenja pa je bila ves čas odločno in brezkompromisno proti Monakovemu.

Ne gre tu samo za mnenje skrajne levice. Članki znanega de Kerilis-a v pariškem dnevniku L'Époque se v zunanji politiki in obsodbi Monakovega popolnoma skladajo z izvajanjem Gabriela Péri-ja v L'Humanitéju. Mi se v svojem očrtu stališča te skupine francoskega javnega mnenja do Monakovega ne bomo zatekali do nobenega izmed navedenih skrajnih kril, marveč bomo citirali mnenje iz zlate sredine te skupine. To so oni radikali, ki so bili v opoziciji do sporazuma, pa čeprav so člani stranke, ki ji predseduje Daladier in pripada tudi Bonnet. Iz razlogov, ki so izven našega območja, takzv. razlogi „tehnične narave“, bo očrt stališča te skupine najkrajši.

Če trde oni Francozi, ki zagovarjajo sporazum, da je ta rešil Francijo in svet pred katastrofo, trde navedeni nasprotniki sporazuma, da je ta sam za Francijo že katastrofa. Konec je njene vodilne vloge v Evropi. „Francija je danes samo še velika Belgija. Od 30. septembra dalje je sila drugega reda, pod protek-

¹²⁾ Pierre Dominique I. c.

toratom Anglije¹³⁾ Za nje je glavna tragika sporazuma v spoznanju, da bi bila vojna, če bi izbruhnila že v septembru 1938, mnogo krajša in bi zahtevala mnogo manj žrtev, kakor jih bo sedaj po sporazumu.¹⁴⁾ Če navežemo za zaključek to trditev, ki ima v kasnejšem razvoju dogodkov v Srednji Evropi mnogo opore, z uvodoma cit. govorom Jules Romains-a na kongresu P. E. N. klubov v New-Yorku, da je „boljše tvegati vojno nekoliko prekasno, kakor žrtvovati mir prezgodaj“, vidimo, da je slednja pač duhovita literarna cvetka, da pa v konkretnem primeru, v sedanjem položaju v Evropi in svetu, nima realne podlage.

Monakovo je danes mrtvo. Njegovi tvorci si stoje dokončno razcepljeni v dveh nasprotnih taborih. Evropski narodi pa v strahu pričakujejo nadaljnega razvoja dogodkov.

P O R O Č I L A

OB PETINDVAJSETLETNICI PTUJSKEGA DRAMSKEGA DRUŠTVA

Ptujsko Dramsko društvo, ki je z Desetim bratom, s svojo zadnjo predstavo v tej sezoni, proslavilo 25-letnico svojega delovanja, je ves čas svojega obstoja skrbelo v tem nekdanj narodno ogroženem mestecu za kvalitetne gledališke predstave in je na ta način pomagalo tudi gojiti in utrjevati narodno zavest. Zgodovina njegovega delovanja je zelo burna in priča, da so se nekateri zavedni Ptujčani, ki jih zgodovina najbrž nikjer in nikoli ne bo omenjala, borili za pravice, ki nam gredo. Posebno pred vojno in takoj po vojni so bile borbe izredno težke. Koliko napora je bilo treba, preden so lahko ptujski domačini dne 21. januarja 1919. leta nastopili z Desetim bratom v mestnem gledališču; boriti so se morali dolga leta, da so spravili slovensko igro na deske mestnega gledališča, kjer je edini pravi kraj za slovensko gledališko ustvarjanje v Ptujju. Komaj si je društvo priborilo gledališče, je začelo drugo borbo: pripeljalo je meščanstvo od starih ljudskih in narodnih iger do močnih in velikih odrskih umetnin. Tudi ta borba ni bila lahka, treba je bilo najti poleg drugega predvsem tudi sredstev. V sezoni 1927-27 je angažiralo režiserja Valo Bratina in igralko Gabrijelčičevo, ki sta poskrbela za prvovrsten repertoar, v letih 1928.—31. pa je uvedlo redna gostovanja mariborskega gledališča. Seveda je bilo to mogoče le z znatno podporo mestne občine; ko pa je leta 1931. ta podpora usahnila, je ptujski Talijin hram le od časa do časa služil svojemu pravemu namenu; v daljših in krajših presledkih so prišli gostovat Ljubljanci in Mariborčani ali pa so domačini zaigrali kakšno igro. Društvo se je zaman borilo za podporo, bilo je navezano le nase. Ker pa je uvidelo, da Ptuj vendar ne more biti brez rednih gledaliških predstav, je v sezoni 1937-38 najelo spet poklicnega režiserja Jožeta Borke, ki je postavil z domačimi diletanti na oder nekaj zares dobrih in uspelih iger. Umetniški nivo predstav pa je v pravkar zaključeni sezoni še dvignil režiser Fran Žižek, ki je v tem času vodil ptujsko gledališče.

¹³⁾ Bernard Lavrgne: „Munich. Defaite des democracies“, Paris, Alcan, 1939. stran 19.

¹⁴⁾ B. Lavrgne, l. c. stran 5.

Žižek je postavil na ptujski oder naslednje igre: Linhartovega Matička, Cankarjevo Lepo Vido, Kranjčevega Detektiva Meglo, Cerkvenikovo vojno igro Kdo je kriv, staro francosko Burko o jezičnem dohtarju Pathelinu in Jurčičevega Desetega brata, ki ga je on sam pripravil za oder. Treba je takoj priznati, da so bile vse igre uprizorjene na svojski način, da se je mlademu režiserju posrečilo doseči z malenkostnimi sredstvi in pičlimi pripomočki, ki so na tako majhnem odru na razpolago, izredno velik umetniški uspeh. Nekoliko je včasih sicer bolelo njegovo že preveč samovoljno preurejanje in prikrojjevanje teksta (pri Lepi Vidi je izpustil drugo dejanje kar v celoti), toda priznati mu je treba, da je s tem igro vselej še bolj približal gledalcu in jo pocenotil. Posebno jasno se je to videlo pri njegovi dramtizaciji Desetega brata. Ni skušal napraviti iz tega romana dramo, kar je itak jalov poizkus, marveč je na najpreprostejši način v dramski obliki „pripovedoval“ roman, tako da je imel človek pri njegovi dramtizaciji mnogo jasnejšo sliko o Jurčičevem Desetem bratu, kakor jo ima pri drugih dramtizacijah tega romana. Ni pa bil zaradi tega prav nič dolgovezen in dolgočasen ali celo nedramatski; temu pa ni pripomogla samo spretna izbira slik, marveč v veliki meri svojevrstna inscenacija.

Insencija je sploh pri Žižku osnovnega pomena; včasih polaga nanjo celo preveč teže. Vsaka igra je prinesla v tem oziru nekaj novega in samosvojega. Pri Matičku je postavil baročni oder s polkrožnim hodnikom v dvorano in nekakim vrtilnim odrom na samem odru; to mu je omogočilo, da je komedijo zaigral brez odmorov in pomagal gledalcu, da se je laže osredotočil na dogajanje samo. Pri Lepi Vidi si je pomagal z belo tenčico, ki je ločila igralce od življenja, ki je šumelo zunaj njih in ki ga je režiser pokazal za tenčico z živimi figurami, godbo in filmom; na ta način je ustvaril pravo razpoloženje za dojetje te izredno fine dramske pesmi hrepenenja. V Detektivu Megli pa ni postavil na oder prav nič drugega kakor kopico vrat, ki so se odpirala na vse strani in skozi katera so lahko igralci prisluškovali in presenečali drug drugega; pokazal je s tem vrtoglavost in nestalnost značajev, ki jih pisatelj prikazuje v tej satiri, in tudi časa, v katerem so možna takšna dejanja. V igri Kdo je kriv pa je na popolnoma naturalističen način postavil pred gledalce kos fronte, katere grozoto je še stopnjeval z nemimi scenami in reflektorji. V Burki o jezičnem dohtarju se je spet povrnil k preprostosti, postavil je sceno, kakor so jo imeli igralci stare komedije del'arte, kar je izredno pospešilo tempo in sprostito igrivost te duhovite igre. V Desetem bratu je prešel k premakljivim stenam, ki so mu omogočile, da je prikazal roman v preko dvajsetih slikah v pičlih dveh urah in je pri tem še ustvaril pravi dojem prostora, kjer se roman dogaja.

Tudi kot režiserju mu je treba mnogo priznati. Posrečilo se mu je, da je z diletanti postavil na oder uprizoritve, ki so daleč presegle navadne diletantske predstave, tudi je znal vse igralce vključiti v svoj način prikazovanja. Oporekati bi bilo le izbiri igranih del, ki ni bila vselej smotrna. Zanimivo je dejstvo, da je s svojim načinom igranja, ki ga sam imenuje avantgardistično, sprva ljudi, ki so bili dotlej vajeni le „solidnega“ igranja, odbijal, a si jih je polagoma pridobival; kar se je posebno nazorno pokazalo pri zadnji predstavi, ko je imel vse ljudi za seboj.

Izmed igralcev, ki so se povzpeli preko navadnih diletantskih kreacij, moramo opozoriti v prvi vrsti na Wilhelma, ki je skoraj v vseh igrah nastopil v glavni vlogi in je bil tudi sicer najožji režiserjev sodelavec. Nekateri drugi pa so vsaj v poedinah vlogah podali dovršene in nepozabne značaje, tako Remčeva

(Nežika v Matičku), Čehova (baronica v Matičku in Panthelinova žena), Prosnikova (Lepa Vida in Manica v Desetem bratu), Veljakova kot gost (ženska v Kdo je kriv), Samec (baron v Matičku in Krjavelj) in Drolc (Matiček).

Tako je ptujsko Dramsko društvo proslavilo svojo petindvajsetletnico z izredno zanimivo in bogato sezono.

Zdaj je samo naloga odgovornih oblasti, da temu društvenemu delu naklonijo vsaj nekaj grotne podpore, da bo lahko svojo nalogo izvrševalo v še večji in popolnejši meri, kajti vsakomur vendar mora biti jasno, da Ptuj ne more in tudi ne sme biti brez stalnih gledaliških predstav, ki morajo biti na prav tako visoki umetniški stopnji, kakor so predstave v Mariboru ali Ljubljani.

I. A.

II. MARIBORSKI UMETNOSTNI TEDEN

GLASBENI VEČER MARIBORSKEGA II. UMETNOSTNEGA TEDNA

Ob priliki letošnjega II. Umetnostnega tedna v Mariboru je bil ponedeljkov večer, dne 17. aprila, posvečen sodobni mariborski glasbeni tvornosti. V narodnem gledališču se je vršil komorni koncert, na katerem je sodeloval spet ljubljanski godalni kvartet (gg. Leon Pfeifer, Franjo Stanič, namesto g. Šušteršiča iz prijaznosti g. Karel Jeraj in Gustav Müller) ter komorni pihalni ansambel (gg. Slavko Korošec, Branko Flego, Vaclav Laun in Ivan Turšič). Na sporedu so bile naslednje nagrajene skladbe: Karel Pahor — Trije divertimenti za flavto, oboo in fagot; Leo Novak — Godalni kvartet v enem stavku; Ivan Turšič — Trio za oboo (angl. rog), klarinet in fagot. Nagrajeni Scherzando za veliki orkester Ubalda Vrabca vsled tehničnih ovir ni bil izveden. V drugem delu koncerta je ljubljanski godalni kvartet dodal izven nagrajenih del Blaža Arniča Godalni kvartet. Izvedba koncerta je bila umetniško dovršena, prežeta z resnobnim prizadevanjem sodelujočih, da čim verneje in pristneje predstavijo umetniška dela svojega programa. S tega vidika je bil koncert lepo uspel glasbeni večer, ki je sicer redke navzoče pri izvajanju in dojemanju povezal v tem tesnejšo skupnost.

Karel Pahor je zastopnik moderne struje in je v svojem načinu komponiranja strogo stilno dosleden; svoje skladbe piše v 12 tonskem načinu. V gradnji in razpletu motivov je pester. Dasi je glasnik nove struje, ki je za naše prilike še več ali manj stvar bodočnosti, je vendar žel odlično izbrane publike vseobče toplo priznanje. Nežno čustveno nastrojenje diha iz Novakove skladbe, ki je zlasti s prvim delom močno učinkovala. V načinu komponiranja je pristaš starejše struje. Njegovo delo je menda doseglo najtesnejši kontakt s poslušalci in bilo deležno spontanega odobravanja. Ivan Turšič sega iznajdljivo v zmernem obsegu po modernih glasbenih izraznih oblikah, pa v njihovi zgradbi še ni povsem dognan. Blaža Arnič smo tokrat prvokrat slišali. Dosegel je močan uspeh s svojim pestrim kvartetom, ki očituje v kompoziciji svojevrstno izrazno moč in razgibanost. Izvedba njegovega dela je bila nadvse uspela točka večera.

Za napredek naše domače glasbene produktivnosti je ustanova mariborskega Umetnostnega tedna neprecenljive vrednosti. Jasen dokaz temu je velik številčni kakor tudi umetniški napredek od lani med našimi sodobnimi glasbenimi tvorci, ki so prispevali k tekmi za razpisane nagrade s svojimi novimi skladbami. Tako daje Umetniški klub z razpisovanjem nagrad pobudo k vedno novemu ustvarjanju, nič manjše važnosti pa ni tudi, da omogoča s koncertnimi večeri izvajanje nagrajenih del, pa čeprav prevzema s tem nase veliko breme, kot je moral bržčas letos občutiti, ko je bila udeležba prav sramotno pičila. To je treba vselej podčrtati.

Na eni strani ta naša brezbržnost za velike kulturne dogodke dokazuje našo prav tako veliko nezrelost, ko se pomembnosti stvariteljske sile v naših slovenskih glasbenih vrstah ne zavemo v toliko, da bi dali vsaj z navzočnostjo priznanje našim umetnikom. Na drugi strani pa je morda vsaj delno opravičljiv slabši obisk iz razloga, ker je bil spored za splošno javnost manj zanimiv in po svoji inštrumentalni abstraktnosti njenemu interesu ter razumevanju bolj odmaknjen. Res je tudi, da so nagrajene skladbe bile pisane le za inštrumente in če so prireditelji morda hoteli koncertu ohraniti enoten značaj, niso mogli določiti drugačnega sporeda. Vendar pa bi morda ne bilo neumestno, če bi prireditve Umetnostnega tedna zavzele širši obseg, tako da bi poskusile pritegniti k sodelovanju čim več kulturnih oziroma umetniških ustanov, v našem primeru gojiteljev glasbe v različnih njenih vrstah, in zgrniti ter zainteresirati čim širšo javnost. S tem bi bile vse te prireditve v svoji celoti res narodna manifestacija slovenske umetnosti, kar ima za slovenski Maribor še svojevrsten pomen.

Priznati pa si moramo seveda tudi resnico, ki jo je izrazil v uvodni besedi h koncertu g. upravnik dr. Brenčič, da si namreč naša glasbena umetnost v Mariboru le s težavo utira pot v javnost — a vendar: utira si jo! Božidar Bajuk

LIKOVNA RAZSTAVA II. UMETNOSTNEGA TEDNA V MARIBORU

(16.—26. APRILA)

Letošnje umetnostne razstave za Umetnostni teden so se udeležili poleg znancev Karla Jiraka, Ivana Kosa, Franca Miheliča, Zorana Mušiča in Alberta Sirka novinci Borut Hribar, A. Šušmelj in Zlatko Zei. Izbor udeležencev in njihovih del je oskrbela domača žirija, ki je bila letos strožja. Kljub temu bi še lahko mirno izostalo to ali drugo delo in to gotovo ne na škodo razstavljalcev. Nehote se znova vsiljuje misel, da so umetniške razstave pri nas prepegoste, da je bila n. pr. decembrska razstava v Mariboru že preblizu in zato odveč. Njena resnično kvalitetna dela naj bi se prihranila za razstavo Umetnostnega tedna in tako pridružila najboljšemu, s čimer bi se hotel umetnik kar najuspešneje plasirati. Taki reprezentativni prikazi zadostajo v naših prilikah gotovo le enkrat na leto, kolektivne zaključke pa naj narekujejo edinole notranje in organično upravičene potrebe. Umetnostna kritika, ki ji je dana naloga tolmača in je kažipot razvojnih stremeljenj, bi stvari nedvomno več koristila, če bi našla na naših razstavah bolj strnjeno in izbrano gradivo. Po dandanašnji praksi pa je resda prisiljena, da se lovi okrog poedinih del, da se naj že na podlagi enega samega izdelka odloči, ali je umetnik na višini ali ne, ali vodi v to ali drugo smer, ali se sploh razvija h kakemu napredku ali pa le ponavlja svoje stare napake itd. Če zahtevamo na eni strani od kritike poglobljeno objektivnost, končno dognanost in zanesljivo temeljitost, tedaj naj pristopijo na drugi strani umetniki k svojim razstavam čim bolj jasni, sigurni, očiščeni: po številnih dobrih delih zastopani. Drugače ni nič čudnega, če najdejo slabotni učinki in površni vtisi svojo pot le v časopisno rubriko in v ohlapne recenzije. Veselje in navdušenje iz močnih ogrevajočih doživetij se po vseh zakonih ekspanzije ali izživljanja prav gotovo ne ustavita le pri formalnih noticah. Kjer ni problemov, ni debate, kjer ni vprašanja, ni odgovora.

Umetnostne razstave v Mariboru naj imajo še svoj poseben pomen radi splošnih kulturnih prilik, ki jih nudi v dandanašnji politični atmosferi in v trenutni narodnostni konstelaciji največje slovensko obmejno mesto. Osrednja kulturna organizacija „Umetniški klub“ dokazuje s svojim programom in nastopom, da si je svesta svojih nalog, da jih spričo zunanjega položaja našega

naroda pravilno pojmuje. Otvoritveni govor pisatelja Rudolfa Golouha v veliki sokolski dvorani (bivši unionski) je poudaril vso važnost naših stremljenj in uspehov v oblikovanju slovenske kulturne in umetnostne miselnosti, slovenske samobitnosti na vseh poljih svojega življenja. Kakorkoli in kjerkoli bi bilo utesnjeno ali ogroženo, podalo je vsaj v zadnjem stoletju najbolj prepričevalne dokaze svoje moči in svoje volje, da se ohrani, kljubujoč vsem nasprotnim silam na svojih tleh. Najboljše poroštvo je sila duha in moč kulture, ki je v narodu neupogljiva, nenadomestljiva. Dolžnost slovenskega izobraženstva je zlasti, da poveže vse svoje delovanje z narodnimi in socialnimi interesi in da ga usmerja na podlagi izkušenih borb in onih vzvišenih idealov, ki so našo kulturno veljavo privedli do zmagovitih priznanj pred vsem svetom. — Želeli bi le, da bi to prepričanje vzbudilo v vseh krogih občinstva in izobraženstva najgloblji odmev, da bi rodilo odslej složno sodelovanje in zato tudi pospeševalo enak obisk vseh prireditvenih panog „Umetnostnega tedna“.

Vprašanje razstavnih prostorov se še vedno ni premaknilo z mrtve točke, tozadevne odločitve javnosti niso znane. Upajmo, da bo do tretjega Umetnostnega tedna kaj rešeno. Razstava se izgublja v temi in mraku več ko polovico dneva. Zevajočo praznoto naj izpolnijo skulpture, če jih ni doma, pa naj gostujejo iz Ljubljane. — Najbolj vabljivo steno nasproti vhodu je zavzel Zoran Mušič in jo napolnil s svojimi gvaši. Maribor jih še ni videl, razstavljeni so bili pozimi na razstavi v Osjeku (Babič, Hegedušič itd.) in predstavljajo umetnikovo najvišjo stopnjo dosedanjih slikarskih stremljenj. Neposreden študij ob velikih mojstrih, starih in najmlajših, je vzbudil v Mušiču najgloblje razpoloženje in sprejemljivost za duhovno poenotenje izraza. Edinole slikarska plat upodobljene snovi naj bo umetniku-slikarju izhodišče in končno merilo. Omenjeno poenotenje dosega Mušič skoraj izključno s svetlobnimi in tonskimi sredstvi, torej na način, ki je barvo absorbiral materialno v luči — in duhovno v notranji resničnosti izraza. Drugo nikakor ne sledi nujno iz prvega, saj je šlo še impresionizmu edinole za optični videz materialne luči. Mušičevi gvaši pa so v bistvu že preko tega in najbrže so ti-le šele začetek stopnjujoče se slikarske intenzifikacije. Na tej novi drugi podlagi je še dolga pot do vključitve barvnega izraza v kompozicijo, do zopetne pridobitve barvnih vrednot. Zaenkrat se funkcija svetlobe še giblje med zgolj zunanjo pleneristično prikaznijo in med novo notranje izkristalizirano podobo, ki ji ne zadoščajo več sredstva naivnega verističnega realizma, temveč jo gradi zakonitost lastne duhovne avtonomije. Zato še formalistični značaj dela, odtod še snovna indiferentnost kot tudi relativna brezpomembnost miselno vsebinskih tendenc, koder gre za primarne sestavine slikarsko doživljene kompozicije. Mušiča zanimajo zato južnjaški slikoviti ambijent in barvno svetlobni kontrasti naše Dalmacije, kjer se stapljajo v vse zmagujoči luči človeška bitja z razžarjeno krajino v eno samo, od sonca prežeto maso. Analiza te svetlobne mase slikarja v označeni smeri zanima, kjer pa te nima neposredno pri roki, kakor v Mariboru, tam si jo poišče tako, da izbere krajinski aspekt iz vrhnje zračne distance (na pr. Trg svobode, Aleksandrova cesta, kolodvor). Najbolj uspela dela so: „Trg svobode I.“, „Iz Dalmacije“ in „Motiv iz Korčule“. Tu je umetniško in tehnično dovršen rezultat. Edino olje „Kamnica“ ni posrečeno in še spominja na „zagrebško“ maniro, pa tudi to potrjuje osnove Mušičevega upodabljanja.

France Mihelič se je po svoji pomembni kolektivni razstavi v Ptuju udeležil mariborske razstave s 7 olji. Od prvih nastopov dalje, ko so vzbujale njegove grafike pozornost in obetale izredno čustveno nadarjenega umetnika, pa

do današnje razstave je komaj nekaj let. V tej dobi se je Mihelič skoraj neopaženo in vendar brez pravega prehoda razvil v svojevrstno slikarsko individualnost. Spričo tolikšnega slikarskega znanja je danes docela odveč iskati ostanke kakoga grafičnega gledanja. Mihelič je že v vsej svoji prvotni pojavi mnogo bolj razprostrt talent, kakor bi utegnili spoznati posamič in iz posameznih razstav. V vsej celoti združuje zanj navidezna nasprotja: smisel za snovno in vsebinsko aktualizacijo in smisel za slikarski formalizem. Bolj blizu mu je prva komponenta, iz nje vsekakor na teh podobah izhaja, vendar je še tudi minimum druge dovolj izdaten za slikarsko formalno ponazoritev prve. S pomočjo krajine izraža socialno ljudsko življenje, pač tegobe in brige ljudi, ki so s to enkratno, neizbežno zemljo vzrasli, ljudi, na katerih življenjsko usodo umetnik prvenstveno misli. Ustvaril je Slovencem nov umetniški tip krajine: socialno krajino. Iz te se zrcali ljudstvo ali narod, ki v njej prebiva in ji daje svoj značaj, prav tako, kakor je nekoč dajala krajina sama ljudem od svojega. Brez psevdo-realistično dekorirane folklore gre tudi: Mihelič je naslikal narodovo samobitnost brez narodnih noš in zato je njegov realizem zdrav in pristen, njegova epika doživljena in njegova tendenca neliterarna, življenjska. Miško Kranjec—Franc Mihelič. Vzhodna Štajerska od ptujske ravni do Haloz je slikarsko prvič zaživela v delih „Romanje na Ptujski gori“, „Mrtvi kurent“, „Svatba“ in ostalih haloških motivih. Prva tri dela tvorijo slogovno enoto, v barvnem oziru dominira tu „Mrtvi kurent“. Odtenci zelenega kolorita tvorijo drugo, individualno manje izrazito skupino. V tej je zelo lep „Drevored“. Mislim, da bi bilo bolje, če bi kolektivno razstavo dali v središče mariborske priredbe za leto 1939.

Ivan Kos je pokazal na tej razstavi dobro pripravljenost, resnično najboljše dela zadnjega časa. Sorazmerno mehkejši je v portretu „Moj oče“, zlasti glava je zaživela v slikovitejši obravnavi. Sicer pa odgovarja risarsko plastično „Dekle s knjigo“ mnogo bolj poduhovljenemu prototipu Kosovega portreta. Med krajnami je mnogo toplega, v sebi zaključenega razpoloženja. Karakteristična in kompozicijsko dovršena je slika „Predmestje pozimi“, tudi posamezne partije ostalih krajin se odlikujejo po občutju svojega obeležja, zlasti po skladnosti talne oblikovitosti. Poetični lirizem Kosovih del, pa naj slika to ali ono, potrebuje le močnejše slogovne izrazitosti in povezanosti. Kakor Kos je tudi Karel Jirak razstavil majhno število izbranih olj, tem bolj nas utegne presenetiti na svoji kolektivni razstavi, ki jo pripravlja na pomlad. Glavno zanimanje velja krajini, ki jo obnavlja stilno včasih bolj, včasih manj enakomerno. V celoti pa se Jirak večinoma giblje v nekem zastrtem realizmu, ki mu je ravnovesje med snovno resničnostjo in pointirano abstrakcijo ideal. V tem pogledu so najbolj uspela dela „Deček z zajčkom“, „Zimska krajina“ in morda tudi „Tihožitje“. Jirak se razvija zadnje čase zelo spontano in samostojno. Albert Sirk je poslal tri akvarele, ki kažejo, da je slikar dosegel v akvarelu nadpovprečno višino in da mu je le do najslikovitejšega izraza, ki ga premore na pr. „Samotna ulica“ ali „Pekarna v Skoplju“. Marino zastopajo v olju „Ribiči na Kornatu“. Istočasna Sirkova razstava v Celju je odtegnila glavna in iz zadnje dobe značilnejša dela. Previdno in premišljeno razstavlja najmlajši Maks Kavčič, ki prav lepo pričinja. Njegov „Mož s časnikom“ ali „Deček“ je napravljen v posebni tehniki. Gotovo pride tako tudi do svojih tonov, vendar so malo uporabni za interieur, dasi gre tu bolj za figuro. V interieuru je zaželen mehka posledica razblinjene svetlobe in motne luči, s te strani je verjetno upravičena. V barvi in kompoziciji so očitne prav znatne rešitve, vsa štiri olja lahko pokaže Kavčič na najboljših razstavah. Solskih vzorov se talentu nikoli ni treba otepati: kar je dobrega, ostane in se

uporabi, drugo pa odpade samo po sebi s porastom osebnosti. A. Šušmelja je s tremi deli težko oceniti. Najboljše je gotovo litografija „Pri luči“. Kakšna so olja? Zlatko Zei ima tudi troje del: dve temperi krajini in akvarel. Dasi iz Jirakove šole, gleda in tudi študira na svoj način. Edini kipar razstave Borut Hribar razstavlja dva portreta v lesu in žgani glini, vsekakor premalo za prvič. Zdi se, da je glina boljše modelirana ko les.

Letošnja razstava Umetnostnega tedna je v celoti ena najboljših med mariborskimi in zato je vzbudila upravičeno zanimanje. Neutrudljivo pa se naj rešuje vprašanje novih razstavnih prostorov, to ponavljamo ob vsaki priliki.

Fran Šijanec

LITERARNI VEČER II. UMETNOSTNEGA TEDNA

Literarni večer II. Umetnostnega tedna v Ljudski univerzi v Mariboru je otvoril pisatelj Makso Šnuderl. V kratkih in prepričujočih besedah je poudaril avtohtonost slovenskega umetniškega ustvarjanja na našem slovenskem in še posebej na severnem obmejnem ozemlju.

Iz svojih del so brali Rudolf Golouh dve ekspresionistično podani pesmi in prav tako ekspresionistično pisan odlomek iz romana „Matej Sulec“ Jern Ledina, čigar vaški verzi so prepleteni z miselno ironijo intelektualca, Anton Ingolič, ki je nastopil z umetniško dognano in človeško prepričujočo novelo o splavarju Francu Vitužniku, Stanko Canjkar s psihološko zajeto, a vendar nekoliko neživljenjsko napisano črtico o šolskih izletih. Rudolfovo v podobah podano sodobno liriko razbija prav to neurejeno sodobno življenje, Ruža Lucija Petelinova je nastopila s svojimi liričnimi ustvaritvami, ki jih močno kvari miselno občutje človeške tragike. Franjo Roš je bral dve črtici, v katerih je na svojski način pokazal odpoved brezposelnega intelektualca in reminiscenco iz vojne. Milan Kajč je prebral trdo realistično napisan odlomek iz novele „Stajerc“. Pesmi Vinka Žitnika so prepojene s pozno stritarjevsko liriko. Radivoj Rehar pa je v svojih pesmih krepko posegel v naš pereči narodnostni obmejni problem. Večer je bil kot tak manifestacija našega umetniškega ustvarjanja ob severni meji.

Iv. Potrč

Ocena o uprizoritvi Cankarjevega Potopljenega sveta v okviru II. mariborskega Umetnostnega tedna bo objavljena v poročilu o mariborski gledališki sezoni 1938/39.

O C E N E

Sardenko Silvin, *Izbrane pesmi*. (I. zvezek: *Materi*. II. zvezek: *Pesem o domu*.) Založila tiskarna brata Rodé & Martinčič v Celju. (1937—1938.) M. 8°. VIII + 54 in 60 str.

Prvi zvezek teh „Izbranih pesmi“, ki vsebuje nekoliko ditirambičen Pregljev uvod o Sardenku in venec sonetov „Materi“, je kot samostojna knjiga izšel že o božiču 1937 in so o njem Obzorja poročala že lani. Kljub temu ga omenjam tu še enkrat, ker se je po enoletnem presledku pojavil na knjižnem trgu znova, sedaj obenem z drugim zvezkom, ki vsebuje „Pesem o domu“. To je dvospev,

položen v usta ruskemu kobzarju, ki ga je usoda zanesla v naše kraje, in slovenskemu godcu, ki je med vojno kot ujetnik bil v Rusiji. Oziram se tu predvsem na ta drugi zvezek, le en primer navajam — kot posebno nazoren — tudi iz prvega; sicer pa sta si po svojem pesniškem značaju in pomenu oba zvezka tako sorodna, da ugotovitve o enem veljajo več ali manj tudi za drugega.

Kaj je lirski pesem in kaka bi prava in resnična lirski pesem morala biti, je izčrpno in neoporečno težko opredeliti. Nedvomno pa je eno: *biti* mora izraz intuicije, spočeta v tistih globinah in v tiste globine segajoča, kjer pojavi življenja in sveta nimajo več značaja slučajnosti in enkratnosti, ampak se v njih kot simbolih odzivata svet in življenje s tem, kar je v njih zakonitega in večno veljavnega. Samo tam in takrat, ko pesnikova notranjost zazveni (da rabim Župančičevo besedo) v sozvočju s klaviaturo sveta, ko je njegov osebni doživljaj nositelj življenja sploh, on kot posameznik eksponent stvarstva — samo tam in takrat se rodi pesem. Prava, resnična, živa pesem. Vse drugo so samo verzi. Vse drugo je samo nadomestek. Vse drugo se (kakor je rekel že Goethe) od prave pesmi loči tako kakor prava, resnična, živa roža od rože iz papirja. Za oči morda razlika ni velika, kdor samo z očmi primerja, samo od daleč in na hitro presoja, ponarejka morda ne opazi. In vendar je en sam listič, en sam prašek žive rože — pa naj je tudi najneznatnejša — več vreden ko vsa papirnata umetnija: vonj ima in nedoumljivo čudo življenja je v njem.

To je isto v bistvu, kar navadno izražamo z zahtevo, da bodi pesem napisana „s srčno krvjo“. In kar je podobno izrazil tudi Sardenko, ko pravi (v pesmi „Privikrat v gostinskem krogu“ — II., 38):

Samo pečat iz srčnih ran
drži, od božjih rok je vžgan!

Dal je s tem klasično formulacijo zahtevi, ki ji pesem mora odgovarjati, če naj ne bo samo — verzifikacija.

Zal Sardenkove lastne pesmi, kolikor jih imamo v pričujoči knjigi, tej zahtevi ne odgovarjajo. Niti ene ni vmes, o kateri bi lahko rekli, da je res v celoti „vžgana od božjih rok“ in torej brez pridržka zasluži naziv pesem. Kajti niti ene ni, v kateri bi bil ogenj stvariteljske ekstaze od življenja in sveta dano snov tako pretalil in prečistil ter tako sprostil vezane sile v njej, da bi se bila strnila kakor v kristal, ki neizprosno in do najmanjšega drobca izloči vse, kar je zakonitosti njegove rasti tuje, a je prav zaradi te svoje zakonitosti živo rasel organizem, tako rekoč svet v malem.

Te notranje prežarjenosti, zakonitosti in strnjenosti v Sardenkovih pesmih — vsaj v naši knjigi — ni. Že od nekdanj je bilo v njih mnogo čisto vnanje in mehanično narejenega, kar se izraža zlasti v številnih njegovih ciklih; še v mnogo večji meri ko prej velja to o ciklih naše zbirke. Skoraj vse v njih je samo doživljanje od zunaj, samo obnavljanje in opisovanje ter razumsko sestavljanje, skoraj povsod namesto notranje ugledanih simbolov samo vnanje nizanje podob in prisodob.

Nazoren vpogled v način in značaj pesnikovega dela nam nudi sonet „Labod“ (iz cikla „Materi“ — I., 29), ker imamo ob njem priliko, da ga primerjamo s prvotnim motivom, iz katerega je nastal. Motiv zanj so dale besede, v katere je Krek — kakor beremo med „pojasnili“ (I., 52) — strnil svoje spoznanje, ko so ga napadali nasprotniki: „Našel sem ga, ki se bo zame zavzel. To sem sam.“ Lepe besede: zgoščene, tehtne in (kar je glavno) doživete; zato tudi učinkovite, do neke mere celo pesniško zanosne. In kaj je iz njih napravil Sardenko? Poglejmo!

Na jezeru labod samoten.
Odtrgal se je sam od brega
in sam v nemirni vodi bega.
Zaganja vanj se val togôten.

Zapihaj, veter dobrohóten!
Valovje čez peroti sega.
Kdo naj življenje drago tvega
v nevaren pot in grob grozôten?

Stoje ob bregu čolni varni,
na čolnih ribiči udarni:
„Če hočeš, na pomoč veslamo?“

„Ni treba krika več ne vika!
Odkod zagledam rešenika?
Srcé se móčno dvigne sámó.“

Mislím, da ni potrebno s podrobno analizo dokazovati, kako neorgansko, z ne-
bistvenostmi otovorjeno in neprístno ter razblinjeno je vse to, kako daleč od
Krekovih živih besed. In kako dolgočasno in pusto, brez trohice poezije!

Žal je dana s tem osnovna karakteristika več ali manj za vso knjigo. Pač
se tu in tam oglasi v njej tudi beseda, v kateri se nam javlja resničen pesnik;
tako n. pr. na že omenjenem mestu o „pečatu božjih rok“, ali deloma v verzih
o „zlati doti“ naših mater (II., 53), ali v sledeči sliki o mlinskem kolesu (starem
motivu Sardenkove poezije), ki bi lahko bila čudovit simbol, če bi jo bil
pesnik izbral (II., 57):

s polnimi se korci nagne v loku,
s praznimi se korci dvigne spet.

A takih besed je malo, taki živi in pregnantni verzi so redki in osamljeni. Na
splošno je pesnik skoraj povsod, kjer skuša biti nov in izviren, pesniško in jezi-
kovno neizčističen in prozaičen — kakor da mu manjka čuta za to, kaj je možno
in na mestu in kaj ne. Take neizčističenosti in deloma celo nemožnosti so n. pr.
izrazi „bratve ropni čas“ (II., 8), „duhovni hromci“ (II., 16), „pesem do-
movzetna“ (II., 40), „slovenska rodba“ (II., 50), ali pa primere in slike,
kakor so recimo sledeče:

Sil notranjih je pesem jasen števec. (II., 22)

Nedeljska srenja željno čaka,
kdaj oglasi se praznik s kora,
prešiniti jim srce mora
kot svetli novc siromaka. (II., 23)

Kaj mi hoče silna vsa narava,
ako moja celica ni zdrava? (II., 25)

Naj ga kitara spremlja ali flavta,
ko ni biló še in ne bo več skavta,
vesel bo hodil godec po planini. (II., 47)

Večinoma pa poskusov, biti nov in izviren, sploh ni. Večinoma je pesnikova
govorica vsakdanja in šablonska, kakor smo jo našli v gori navedenem sonetu,

tako vsakdanja in šablonska, da mestoma že naravnost prehaja v banalnost. Kitica n. pr., ki opisuje slovensko zemljo in ji torej v „pesmi o domu“ na vsak način gre važno, če ne celo osrednje mesto, se glasi tako-le (II., 33):

Póhorje brhko, divno Gorenjsko,
plodno Prekmurje, sončno Primorje,
Logarski dol in dolgo Dolenjsko;
koder se reže naše razorje,
vse govori besedo — slovensko.

Kaj naj taka „pesem o domu“ pove in komu naj kaj pove, je težko odgovoriti.

Kakor da je pesnik v čudni zmoti prezrl, kaj je prav za prav pesnikova naloga: ne, da v vezani besedi obnavlja vsakdanjosti, ampak da odkriva skrivnosti (saj brez tega bi vezana beseda bila sploh nesmiselna!), ne, da tako rekoč posvečuje plitvosti in daje potuho praznemu videzu, ampak da z doživljanjem globin služi resnici. In zgodilo se mu je kakor svoj čas Aškercu in kakor se dogaja deloma tudi današnjim našim lirikom „podobarjem“: na mesto emocije je stopil razum, živo intuitivno doživetje je nadomestil mehanično prevzet motiv, pesniško ustvarjanje se je omejilo na reševanje metričnih nalog — od pesmi so ostali samo še verzi. Ali so ti slabi, kakor so bili n. pr. pri Aškercu, ali so — kakor pri Sardenku — nekoliko boljši in spretnejši, je končno brez pomena: verzom, v katerih ni resničnega pesniškega doživetja in iz tega doživetja izžarevajoče notranje razvnetosti, tudi najbolj mojstrska zunanja oblika ne more dati značaja in vrednosti prave pesmi. Premalo, se mi zdi, smo si na jasnem o tem in premalo se v svojem racionalističnem pojmovanju pesmi in pesnikovega dela zavedamo, da pesem v svojem najglobljem bistvu ni stvar razuma in je nemožna brez inspiracije ter da je pravi pesnik končno vendarle samo tisti, ki mu je dana neka jasnovidnost, in samo takrat, kadar ga vodi ta.

V „Izbranih pesmih“ bi pač po pravici pričakovali, da se nam predstavi tak pravi pesnik. Mislim vsaj, da pri pesniku, ki ima za seboj tako dolgo pot kakor Sardenko, tako pričakovanje in taka zahteva nista pretirani. In nedvomno bi ju pesnik tudi lahko bil izpolnil. Ali v ta namen bi seveda bil moral res izbirati: izbirati iz celotnega svojega življenjskega dela, ki je obsežno po količini, a je po kakovosti zelo neenotno in neprebrano in bi prav zato dober in odkritosrčen izbor bil še posebno na mestu. Napraviti pa bi ga bilo treba res iz vseh zbirk; tudi otroške pesmi bi bilo treba upoštevati, kajti prav nekatere otroške spadajo po svoji svežosti in po pravi pesniški naivnosti med najboljše, kar je Sardenko ustvaril. Zbirčica, ki bi na ta način nastala, bi bila sicer drobna — mogoče dvajset, v skrajnem slučaju trideset pesmi — a predstavljala bi pesnika častno in ga uvrstila v galerijo naših lirikov z značilno in prikupno podobo, medtem ko take podobe njegovo celotno delo ne daje — še manj pa jo daje seveda izbor, ki ga predstavlja pričujoča knjiga.

H koncu še opombo knjigotrškega značaja. Kakor že omenjeno, sta združena v knjigi dva zvezka: ko je izšel drugi, je založba skupaj z njim dala vezati tudi prvega, čeprav je ta eno leto prej bil izdan kot samostojna, zase vezana knjižica in bi pravilno ter edino logično bilo torej, da bi se bil tudi drugi zvezek izdal samostojno. Kajti gotovo ni v redu, da moraš, ako želiš kupiti ta drugi zvezek, kupiti obenem z njim tudi še prvega, čeprav tega morda že imaš. Da bi se s takimi sredstvi skušala doseči hitrejša in uspešnejša razprodaja in bi se take metode uvajale v naše knjigotrštvo, je treba odločno odkloniti.

Janko Glaser.

